

פרק ג. "ממשלת תורה"¹

י. בית הדין הגדול

פסוק מפורש בתורה: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך"², ופוסק הרמב"ם: "כמה בתי דינים קבועין יהיו בישראל וכמה יהיה מניינן? קובעים בתחילה בית דין הגדול במקדש והוא הנקרא סנהדרין גדולה ומניינם שבעים ואחד שנאמר: 'אספה לי שבעים איש מזקני ישראל' ומשה על גביהן..."³.

לבית הדין הגדול כמה כנויים - בית הדין הגדול שבירושלים, סנהדרין של שבעים ואחד, סנהדרין גדולה.⁴ לעיתים הרמב"ם מכנה את בית הדין הגדול בשם בית דין בלבד.⁵

¹ ראה סעיף ז הערה 1. וראה א"ת ערך בית דין הגדול.

² דברים טז יח. וראה סעיף כג.

³ רמב"ם סנהדרין א ג. בלשון התורה ובלשון חכמים דיינים סמוכים מכוונים זקנים ולא שופטים, ראה, לדוגמה, רש"י שבת נה ד"ה זקנים. וראה שו"ת חתם סופר חו"מ קעז שיש לבית דין שני תפקידים, האחד – לדון ולפסוק הלכה, והשני – לכוף את ביצוע מצוות התורה ובכללן את ביצוע פסקי הדין. עפ"י נ"ל שזקן הוא דין סמוך השותף להליך פסיקת הדין ואילו שופט הוא מי שעומד בראש בית הדין וממונה על האכיפה. וראה ספרי על דברים טז יח: "ושפטו את העם" - בעל כרחם, וכן הוא בספרי על דברים כה א. לפי"ז, כונת התורה דברים יז ט: "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם", הוא שהכהנים והלויים הם הזקנים והשפט הוא הנשיא. וראה העמק דבר שם ד"ה ואל השופט; עמק הנצי"ב על דברים יז ט ד"ה ת"ל או אל השפט; שאילתות דרב אחאי גאון עם פירוש העמק שאלה קדמת העמק ד. דיינים מכוונים בלשון חכמים גם בשם יועצים, ראה מוסף הערוך שפירוש המלה סנהדרין הוא מקום ועד היועצים. וראה ר"ח בבלי יומא ח ב, שבלוטי, שהם מועצת העיר, מכוונים בשם חכמי העצה. וראה תוסי' בבלי עבודה זרה י ב ד"ה כל נשיאיה, שהסנט של רומי מכונה בשם שלש מאות יועצים. ראוי לציין שבמגנה כרטה מכונה בית הנבחרים בשם היועצים הכלליים של ממלכתנו. על המגנה כרטה ראה סעיף ט הערה 9. הנביא ישעיהו א כו אומר: "ואשיבה שפטיך כבראשונה ויעציד כבתחלה". אפשר לפרש את דבריו בכמה אופנים. א. השופטים הם היושבים בראש בתי הדין והיועצים הם שאר הדיינים. וראה אברבנאל דברים יז ח: "והגדול שבהם היה מרע"ה, והוא הנקרא שופט או ראש או נשיא". ב. היועצים הם הזקנים העוסקים בעיבוד שנים ובקידוש חדשים, ראה בבלי חגיגה יד א: "... יועץ - שיועד לעבר שנים ולקבוע חדשים". וראה בבלי סנהדרין פז א. ג. היושבים בדין בסכסוך שבין אדם לחברו מכוונים בשם שופטים והדינים בעיני איסור והתר מכוונים בשם יועצים. וראה צרור המור השלם שמות יח טו – יז: "... ולכן נאמר בחזקיה 'והוכן בחדש כסא וגוי' שופט ודורש משפט'. שופט - זה משמע בין איש ובין רעהו". ד. בשעה שהם יושבים בדין מכוונים הזקנים בשם שופטים ובשעה שהם מפרשים את התורה ומקבלים תקנות גזירות ומנהגות הם מכוונים בשם יועצים. ה. השותפים לדיונים מכוונים בשם יועצים והתומכים בהחלטה הסופית מכוונים בשם שופטים. על ההבחנה בין המשתתפים בהליך הדיון ובין המשתתפים בהליך הפסיקה ראה רמב"ם סנהדרין יא ז – ט; פני משה ירושלמי הוריות א ד ד"ה וחרנה אמר חוץ לשבעים. על ההבחנה בין ההליך ובין ההחלטה הסופית אצל אומות העולם ראה חוקת ארצות הברית סעיף ב פסקה 2 ב: "נתונה בידו הסמכות, בעצתו ובהסכמתו של הסנאט...". ו. יועצים הם שוטרים שהם שרים נכבדים, ראה סעיף כב הערה 3. ראה בבלי שבת קלט א: "ואין הקדוש ברוך הוא משרה שכיתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל, שנאמר 'ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סגיד, ואסירה כל בדיליך ואשיבה שפטיך כבראשונה ויעציד כבתחלה וגוי'".

וראה ילקוט שמעוני ישעיה שצא: "שפטיך זה משה ואהרן, 'ויועציד' זה דוד ושלמה". וצ"ל שמשא ואהרן הם שופטים משום שהם אינם מלכים ואילו המלכים מכוונים בשם יועצים, ראה רס"י לילה מח.

⁴ הכנוי בית הדין הגדול שבירושלים מופיע במשנה, ראה משנה סוטה א ד; סוטה ט א; גיטין ו ז; סנהדרין יא ד וברמב"ם ממרים א א. הכנוי סנהדרין של שבעים ואחד מופיע במשנה שבועות ב ב וברמב"ם בית הבחירה ו יא. הכנוי סנהדרין גדולה מופיע בגמרא בבלי סנהדרין ב א וברמב"ם במקומות רבים. אבני שהם דברים יז

תפקידי בית הדין הגדול

- הפצת תורה ופסיקת הלכה⁶
- ישיבה בדין⁷
- חיזוק שמירת מצוות⁸ כותב ספר החינוך: "... שיצו אותנו בדרכי התורה באסור ומותר וטמא וטהור וחייב ופטור ובכל דבר שיראה להם שהוא חיזוק ותיקון בדתנו".⁹ כותב הראי"ה קוק: "אין לנו שום דבר שיגביל כח הבית דין הגדול, לעשות ולתקן לשם שמים ככל צרכי הדור בכל דברים פרטיים שבמצוות".¹⁰
- החלטה בדבר הרחבת ירושלים או בית המקדש¹¹
- החלטה בדבר יציאה למלחמה יזומה¹²
- קביעה מי היא העיר החייבת להביא עגלה ערופה¹³
- פעילות בשליחות כל ישראל בכל עת שיש צורך לפעול לחיזוק הדת¹⁴ ולתיקון העולם¹⁵

יב מבאר, שהרמב"ם מכנה את המחוקק הראשי בשם בית הדין הגדול כאשר עליו לשבת בלשכת הגזית, ובשם סנהדרין של שבעים ואחד כאשר אינו צריך לשבת שם.

וראה מרגליות הים סנהדרין יג ב ציון ה – ו, שבימי עזרא ונחמיה, התכנסו כל חכמי ארץ ישראל והתברר שיש מאה ועשרים חכמים מופלגים, וכדי שלא לפגוע באף אחד קבעו שכולם חברים בכנסת הגדולה. לאחר מכן, משהתמעט מספרם לא הוסיפו עוד חברים עד שירד המספר לשבעים ואחד. הסבר שונה למנין אנשי כנסת הגדולה ראה תורת הפילוסופיה עמ' 31.

ראה רמב"ם ממרים ב ב.

ראה בבלי סנהדרין ה א: "ומחקק מבין רגליו" אלו בני בניו של הלל, שמלמדין תורה ברבים". וראה רמב"ם סנהדרין ג א. ראה ערוך השלחן חו"מ ה יא: "עיקר סנהדרין גדולה היתה להורות כל הספיקות לכל ישראל... ואין עיקרה לדינים". וראה סעיף כג הערה 10.

ראה סעיף כג.

ראה ערוך השלחן יו"ד א ו. וראה, לדוגמה, הערות 30 – 37. באשר לפיקוח על עבודת בית המקדש ראה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת קרח דף קיז עמוד א: "ושמרתם את משמרת הקדש ואת וגו'". הרי אזהרה לבית דין של ישראל להזהיר הכהנים שתהא עבודה כתקנה". וראה ספר החינוך מצוה תא: "שנצטוו ישראל שיקריבו על ידי משרתי השם יתברך, שהם הכהנים, שני כבשים בני שנה תמימים לעולה בכל יום... ומכל מקום עיקר האזהרה לבית דין, כלומר החכמים מורי התורה שבישראל, כי עליהם מוטלת מלאכת הציבור, וכמו שדרשו זכרונם לברכה, 'ואמרת אליהם' - אזהרה לבית דין". וראה פיוט אתה כוננת למוסף של יום הכפורים שבית דין הגדול, ולא בית דין של כהנים, מזהיר את הכהן הגדול שלא לשנות. וראה תפארת ישראל תמיד פרק א אות לח שאחד מחברי הסנהדרין פיקח על הפייסות.

ספר החינוך תצה. וראה רמב"ם ממרים א א: "בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה... וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן". וראה בית הבחירה, פתיחה למסכת אבות: "ואם נתמנה נשיא להנהיג את בני דורו בדברי תורה ובמילי דשמיא...". על חובת הציאות לבית דין הגדול במילי דעלמא ראה סעיף לד הערה 25.

לנבוכי הדור פרק יג.

ראה רמב"ם סנהדרין ה א. וראה סעיף קלו.

ראה סעיף קלה.

ראה רמב"ם סנהדרין ה א. בהחלטה זו משתתפים רק חמשה דיינים מבית הדין הגדול, ראה רמב"ם רוצח ושמירת נפש ט א.

ראה סעיף כ הערה 10. וראה רש"י בבלי שבועות יא א ד"ה לב בית דין מתנה עליהם: "כל מידי דציבור נותנין בית דין לב". וראה רש"י בבלי זבחים ו ב ד"ה לב בית דין. וראה חדושי מרן הר"י הלוי סנהדרין ה א, שלבית הדין הגדול שני סוגי תפקידים. א. תפקידים מובהקים של בית דין, שהם בכלל "והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך" ורק בית דין של ע"א מוסמך לעסוק בהם. ב. תפקידים שהתורה לא מייעדת דוקא לבית

סמכויות בית הדין הגדול

- חקיקה¹⁶ באחד משלושה אופנים¹⁷
 - "דברים שלמדו אותם מפי השמועה"¹⁸
 - פירוש התורה,¹⁹ פירוש תקנות חכמים
 - גזירת גזירות,²⁰ תיקון תקנות²¹ והנהגת מנהגים²²
- ענישה ושימוש באמצעי אכיפה²³
- השבעת כל אחד²⁴
- מנוי מלך,²⁵ דיינים²⁶ וכהן גדול²⁷ והדחתם²⁸
- קביעה מיהו נביא²⁹
- מנוי פקחים ובעלי תפקידים³⁰ ופיקוח עליהם³¹

דין, ובית הדין הגדול ממלא אותם כנציגים של כל עם ישראל. וראה סעיף קי הערה 3. על הפרדת רשויות ראה סעיף קנב ובעיקר שם הערה 36.

יש לדון, מי ממלא את תפקידי בית הדין הגדול בהעדרו, ואילו תפקידים יכול למלא רק בית הדין הגדול. וראה סעיפים טו טז קי רצה רצו.

¹⁵ ראה, לדוגמא, סעיף יד הערה 30; סעיף כד הערה 29.

¹⁶ ראה רד"ק על שופטים ה ט: "ונקראו הגדולים חוקקים שמשימין החקים בעם".

¹⁷ ראה רמב"ם ממרים א ב.

¹⁸ האברבנאל בפירושו לדברים יז ח הבין שהכונה להלכה למשה מסיני.

¹⁹ ראה חדושי מרן רי"ז הלוי על התורה יתרו ד"ה והי' כל הדבר הגדול יביאו אליך: "ולחלן כתיב את הדבר הקשה יביאון אל משה... והנה יש שני אופנים שצריכין דוקא ב"ד של ע"א, חדא דיש דברים שהם מצד עצמן צריכין דוקא ב"ד של ע"א, כדתנן בסנהדרין דף ב' דאין דנין לא את השבט וכו' אלא על פי בית דין של ע"א... וכל אלו נקראין דבר הגדול... ועוד יש אופן שני שצריכין דוקא ב"ד של ע"א, כגון אם נולד ספק או מחלוקת... והיינו 'את הדבר הקשה יביאון אל משה'..."

²⁰ ראה משנה עם פירוש הרמב"ם הקדמה עמ' יב: "הדינים... שקבעום... על דרך הגדר והסייג לתורה... והם שקוראים אותם חז"ל גזרות". וראה סעיף שח.

²¹ ראה משנה עם פירוש הרמב"ם הקדמה עמ' יב: "... הדינים שנעשו... לסדרת הענינים שבין בני אדם, דבר שאין בו הוספה על דברי תורה ולא גרעון, או בענינים שהם מפני תקון העולם בעניני הדת, והם שקוראים אותם חכמים תקנות ומנהגות". וראה שו"ת אבני נזר יו"ד קכז: "הנה חילוק יש בין תקנה שאינו אטו דאורייתא דזה איסורו נסמך רק על לא תסור. אבל אותו שיש בו סייג לתורה נסמך על קרא דושמרתם את משמרת עשו משמרת למשמרתי". וראה התקנות בישראל א, מבוא לתקנות התלמוד.

²² ראה סעיף לו. לפי הרמב"ם ממרים א ב נרמזת יזמה חקיקתית במילים: "על פי התורה אשר יורוך"; פירוש התורה נרמז במילים: "ועל המשפט אשר יאמר לך תעשה"; סמכות בית הדין לברר שמועות נרמזת במילים "מן הדבר אשר יגידו לך". לפי פירושו יזמה חקיקתית קודמת לפירוש התורה ומכאן שחביבים דברי סופרים.

²³ ראה, לדוגמא, רמב"ם סנהדרין ה א.

²⁴ ראה העמק דבר בראשית כד ג הרחב דבר אות א: "והיינו משום שחובה לשמוע דברי חכמים, מש"ה יכולין להשביע בעל כרחו". וראיתו מהא שביט דין משביע את הכהן הגדול ביום הכפורים, והכהן הגדול אינו צריך לענות אמן. וראה מרומי שדה יומא יח ב.

²⁵ ראה סעיף קי.

²⁶ ראה רמב"ם סנהדרין ב ח; רמב"ם סנהדרין ה א. וראה סעיפים כג קיג קכב.

²⁷ ראה סעיף קיד. יש אומרים שהם ממנים גם כהן משוח מלחמה, ראה סעיף קיד.

²⁸ ראה סעיפים קכג קכד.

²⁹ ראה סעיף יב הערה 2. על העמדת נביא לדין ראה רמב"ם סנהדרין ה א. וראה סעיף קכד.

לבית הדין הגדול סמכות להחליט החלטות הנוגעות ליחידים,³² לפרנסים,³³ לעיר בודדת,³⁴ לבית המקדש,³⁵ לאיזור מסוים,³⁶ לכלל הנמצאים במדינה,³⁷ ליהדות התפוצות³⁸ ולנכרים בארץ ובאשר הם.³⁹

בית הדין הגדול מכונה גם בשם ישיבה,⁴⁰ ולפיכך הוא רשאי לדון גם בשאלות תיאורטיות.

כל סמכויות בית הדין הגדול תקפות גם בשעת חירום.⁴¹

לבית הדין הגדול כמה סמכויות בלעדיות⁴²

- פירוש התורה המדרש אומר: "שרך אגן הסהר" - מדבר בסנהדרין שהיתה נתונה בלשכת הגזית...⁴³ ומבאר הרב פישר: "משום שאלקים נצב בעדת א-ל נקראו בשם סהר, שהוא הטבור, שכריתת הטבור מסמלת עצמאותו של התינוק וביטול התלות באמו, והי' העניק השי' עצמאות לסנהדרין".⁴⁴ כותב הרש"ר הירש: "מסדר פרשיות החטאת אתה למד על תפקידו של המלך... מעמדו כמלך איננו מקנה לו סמכות לפרש את התורה. רצונו לדעת מה מותר על פי הדין יפנה אל בית הדין, ככל יחיד אחר".⁴⁵

³⁰ ראה רמב"ם מעשר ט א: "בימי יוחנן כהן גדול שהיה אחר שמעון הצדיק שלחו ב"ד הגדול ובדקו בכל גבול ישראל...". וראה סעיף רמא הערה 1.

³¹ ראה סעיף כ הערה 17. וראה סעיף קמ הערה 26.

³² תקנות רבות נוגעות לבתי הדין, לכהנים, ללויים, לנשים וכו'.

³³ וראה סעיף ח, על תקנת חכמים הנוגעת למלך. וראה סעיף יא הערה 8 על תקנה הנוגעת לנשיא.

³⁴ על תקנות לירושלים ראה רמב"ם בית הבחירה ז יד. וראה תוס' בבלי גיטין לו ב ד"ה אלא אם כן גדול הימנו כו', שבית הדין הגדול לעיתים מקבל תקנה המיועדת רק לעיר אחת.

³⁵ ראה הערה 8.

³⁶ כגון קביעת הגבול לגבי יום טוב שני של גלויות, תקנות הנוגעות ליושבים הסמוכים לירושלים ועוד.

³⁷ ראה הערה 65. וראה רע"ב משנה שקלים א א ד"ה באחד באדר משמיעין על השקלים: "ב"ד שולחים בכל ערי ישראל".

³⁸ ראה ר"ן על הרי"ף תענית ה א מדפי הרי"ף: "... והרי נשיא שבארץ ישראל הוה בידו לגזור על כל ישראל".

³⁹ ראה מנחת חינוך רלב קומץ המנחה; שו"ת מחנה חיים א צא. וראה שמועה טובה על דברים יז יא, שלבית דין הגדול סמכות לתקן תקנות גם למי שאינו חייב במצוות.

⁴⁰ ראה בראשית מט י: "לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו...", ומבאר העמק דבר: "... דמחוקק משמעו המחדש חידושים בתורה... וזה אי אפשר כי אם באמצעות תלמידים...". ראש הסנהדרין מכונה גם בשם ראש הישיבה, ראה רמב"ם סנהדרין א ג.

⁴¹ ראה סעיפים לד קלה שכה.

⁴² על מקרים שבהם עליו לפנות לגורמים אחרים ראה סעיף קלו.

⁴³ במדבר רבה במדבר א ד.

⁴⁴ דרשות בית ישי א סימן לב ציון ג. וראה סעיף עד.

⁴⁵ רש"ר הירש ויקרא ד כב. בכמה מקומות בדברי חז"ל מצאנו שמלך מפרש פסוקים או מסיק מסקנות מדרשות חז"ל, אולם יש תוקף מחייב לדורות לדרשות אלו רק אם בית דין הגדול מסכים להן. ראה בבלי סנהדרין כא ב בענין המלך שלמה; בבלי תענית כב ב בענין המלך יאשיהו. וראה מלכים א יב לג: "ויעל על המזבח... בחדש השמיני בחדש אשר בדא מלכו ועש חג לבני ישראל...", ומבאר רש"י ד"ה בחדש השמיני: "דרש להם הוא חג האסיף". ויתכן שבאותה שנה הקיץ התארך, והוא דרש להם שכשם שמעברים את חדש אדר כדי שפסח יהיה באביב כך יש לעבר את חדש אלול כדי שחג האסיף יצא בזמן האסיף, וראה מש"כ האברבנאל. הערת הרב נבנצל: "ירבעם כפר במרכזיותה של ירושלים וממילא הכיר בסנהדרין של עשרת

כותב הרמב"ם: "ודע שהנבואה לא תועיל בעיון בפירושי התורה ולמידת הדינים בייג מדות... והדין הוא מה שיעשה רבינא ורב אשי..."⁴⁶ כותב קצות החשן: "הקב"ה בחר בנו ונתן לנו את התורה כפי הכרעת שכל האנושי אע"פ שאינו אמת וא"כ המחדשו הוא חידוש גמור רק שיהיה אמת בהכרעת שכל האנושי"⁴⁷ כותב הרש"ר הירש: "האורים והתומים... לא התייחסו אלא להצלחת הפעולות או לכשלון – ולא לאיסור והיתר שבהן"⁴⁸.
 כותב הרש"ר הירש: "אין זה תפקידו של הכהן הגדול לבאר את התורה אין בדבריו כדי לאסור ולהתיר... דבר התורה ככוח שלטון לא הופקד ביד הכהן"⁴⁹.

• תקנות גזירות ומנהגים במילי דשמיא

מצאנו כמה תקנות במילי דשמיא המיוחסות למלכים.⁵⁰ דוד המלך תקן ביחד עם שמואל הנביא תקנות הנוגעות לסדרי עבודת הכהנים בבית המקדש⁵¹ ובענינים נוספים.⁵² שלמה המלך קידש חלקים של בית המקדש⁵³ וכן תקן וגזר תקנות נוספות.⁵⁴ יהושפט תקן שטבול יום לא יכנס לעזרת נשים⁵⁵ ושיש להעדיף ולתת מתנות כהונה לתלמידי חכמים.⁵⁶ חזקיה

השבטים כקובעת בעבור השנה". וראה שו"ת משפט כהן קמג: "אלא שדרכי הדרשה בזה נמסרו לכל מלך כבינתו הרחבה, ומשו"ה צריך שיכתוב לו שני ס"ת". משמע מדבריו כאילו מלך דורש דרשות על דעת עצמו וקצת צ"ע.

⁴⁶ משנה עם פירוש המשניות הקדמה עמ' ג. וראה רש"י בבלי שבת קח א ד"ה אם יבא אליהו ויאמר: "היתר ואיסור אין תלוי בו דלא בשמים היא". וראה דרשות הר"ן דרשה יא: "לפי שלא מסר הש"י הכרעת ספקות התורה לנביא ולא לבת קול אלא לחכמי הדור, וזה שעמד ר' יהושע על רגליו ואמר: 'לא בשמים היא'... בחרה התורה למסור הכרעת הספיקות לחכמים, ולא מסרה לנביאים, לסיבות רבות, שהדבר ברור שאין הנביאים מתנבאים בכל עת, ואם כן מה נעשה בימים אשר היה דבר ה' יקר אלינו". הערת הרב נבנצל: "ואדרבא, אם הנביא יאמר שנאמר לו משמים הפירוש - ידון כנביא שקר". וראה רמב"ם מלכים יב ג, שהמלך המשיח ידע ברוח הקדש ליחס הכהנים והנביאים ואת שאר השבטים. הערת הרב נבנצל: "זו עובדה שפלוני כהן, ולא פסיקת הלכה". בענין הכלל שלא בשמים היא ראה ברכי יוסף או"ח לב ד; שו"ת תשורת ש"י א טז; אגרות הראיה א קג; קובץ שיעורים ב קונטרס דברי סופרים ה ד ואילך; מחזה עליון פרק ששי; א"ת ערך בת קול. וראה שו"ת משפט כהן צב, על שאלה בנביא לצורך סידורים הנוגעים לבנין בית המקדש.

⁴⁷ קצות החושן הקדמה. ויש לעיין למה בנות צלפחד פנו גם לאלעזר הכהן, וראה משך חכמה במדבר לו א.
⁴⁸ הרש"ר הירש ויקרא ד ג. וראה רש"י בבלי עירובין מה א ד"ה הרי שמואל ובית דינו קיים.
⁴⁹ הרש"ר הירש ויקרא ד ג. וראה פירושו לדברים יז ט. וראה בבלי יומא יח ב "מסרוהו זקני בית דין... והשביעוהו". וראה משך חכמה ויקרא ד ג.

⁵⁰ ברבות מן התקנות נאמר בפירוש דוד ובית דינו, שלמה ובית דינו, ראה, לדוגמא, רמב"ם איסורי ביאה כב ג, שם עירובין א ב. הרמב"ם מבין שבית דינו הוא בית הדין הגדול, ראה רמב"ם מלכים א ג. וראה בבלי סנהדרין לו א, שהיו זמנים שבהם מלכים היו גדולי הדור בתורה.

⁵¹ ראה בבלי תענית כז א; במד"ר טו יא. וראה רמב"ם כלי המקדש ד ג.
⁵² ראה דברי הימים א טז ד ואילך, שדוד המלך מינה לויים שיעמדו לפני ארון ה'. דוד המלך גזר על הנתינים, ראה בבלי יבמות עח ב; גזר על היחוד, ראה בבלי ע"ז לו ב; גזר לעשר כרשינין בימי רעב, ראה ירושלמי חלה ד ד; תיקן ביחד עם בנו ברכה בברכת המזון, ראה רמב"ם ברכות ב א.

⁵³ ראה מלכים א ח סד, ששלמה המלך קידש את "תוך החצר".

⁵⁴ שלמה המלך קיבל כמה תקנות. תיקן עירובין, ראה רמב"ם עירובין א ב ושם א ד; נטילת ידים, ראה רמב"ם אבות הטומאה ח ח; הוסיף ברכה לברכת המזון, ראה רמב"ם ברכות ב א; אסר שניות לעריות, ראה בבלי עירובין כא ב; הקל על עוברי דרכים ראה רמב"ם נזקי ממון ה ו.

⁵⁵ ראה משנה כלים א ח; בבלי הוריות ה ב; רמב"ם ביאת מקדש ג ו.

⁵⁶ ראה בבלי חולין קל ב; שו"ע יו"ד סא ז.

קבל תקנה בענין מתן תרומות ומעשרות לכהנים וללויים,⁵⁷ וגזר שמי שאינו עוסק בתורה יהרג בחרב.⁵⁸

ניתן להסביר זאת בכמה אופנים. א. המלך יזם החלטות אלו,⁵⁹ ובית הדין הגדול הסכים לזמנתו.⁶⁰ למשל, המשנה אומרת שחזקיה המלך עיבר את השנה, ופשיטא שחזקיה באופן אישי לא עסק בעיבור שנים.⁶¹ ב. המלך היה שותף פעיל בקבלת התקנות וסייע באכיפתן. פסוק מפורש בתורה: "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו..."⁶², ומבאר הרמב"ן: "שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה, כי הוא ימשול ויצוה בכל ישראל".⁶³ ג. חז"ל נהגו ליחס למלך, משום כבודו, כל פעולה שלטונית שנעשתה בתקופת כהונתו.⁶⁴ למשל, הרמב"ם פוסק: "... ותשע פרות אדומות נעשו משנצטוו במצוה זו עד שחרב הבית בשנייה... והעשירית יעשה המלך המשיח..."⁶⁵.

גם לנביאים אין סמכות לתקן תקנות ולגזור גזירות. כותב הרלב"ח: "שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה כי לא בשמים היא מה שאי כן בחכמי הדור כשמתקנין הם התקנה".⁶⁵

⁵⁷ ראה דברי הימים ב לא ה; ר"ן נדרים נה א ד"ה וכפרוץ הדבר.

⁵⁸ ראה בבלי סנהדרין צד ב.

⁵⁹ ראה בבלי סנהדרין צט ב: "המעשה את חברו לדבר מצוה וגו'". וראה סעיף שמת.

⁶⁰ ראה בבלי סוכה לח ב: "מנין לשומע כעונה?... וכי יאשיהו קראן והלא שפן קראן וכו'". וראה בבלי ראש השנה לא ב – לב א, שלדעת רב נחמן בר יצחק אחת התקנות המיוחדות לריב"ז היא תקנה שהוא הציע עוד בהיותו תלמיד וראש הישיבה קרא את התקנה על שמו; רש"י אסתר ט לב, שכונת הפסוק "מאמר אסתר קיים" היא שאסתר בקשה וחכמי הדור נענו לה; תוס' בבלי בבא בתרא טו א ד"ה חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה; תוס' בבלי מנחות כא ב ד"ה שהכהנים. וראה בבלי שבת קכז א "פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה מקום דחוק לתלמידים, ויצא לשדה ומצא שדה מלאה עומרים ועימר רבי כל השדה כולה". וראה כוזרי ג מא.

⁶¹ ראה רמב"ם ביאת מקדש ד יח. וראה שקל הקודש על הלכות קידוש החדש ד יא באור הלכה ד"ה לא מלך. פירוש הרמב"ן על התורה בראשית מט י. וראה ספר העיטור ריש מאמר עשירי: "ובמטלטלי נמי איכא מרביות... דאתשיל מקמיהו ושדא דמן תמנין ותרתין שנין דשני ריש גלותא ותרתית מתיבתא ודייני דבבל וריש גלותא דלא למיגבא בעלי חובות ממטלטלין". וראה סעיף ח הערה 8.

⁶³ ראה רש"י במדבר כא כא: "וישלח ישראל מלאכים - ובמקום אחר תולה השליחות במשה, שנאמר (דברים ב, כו) 'ואשלח מלאכים ממדבר קדמות...' שמשא הוא ישראל וישראל הם משה, לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור, כי הנשיא הוא הכל". וראה בבלי ראש השנה כב ב: "... והא דלא חשיב ליה משום כבודו דרבי נהוראי"; תוס' בבלי ב"ב ח ב ד"ה כי הא דרבא אכפיה; בבלי סנהדרין יד א ועוד. ראה בבלי מכות יא ב "זה שנמשח בימיו". וראה שו"ת הלכות קטנות ב יח: "ישראלית בוינציאה כששליח אחד מן הערכאות מכריז איזה דבר אומר מעלת הדוכוס מודיע אתכם שלא תעשו כן והוא (הכוונה לדוכוס) לא ידע מאומה אלא מאחר שהערכאות הושמו ע"פ רשותו מכריזין הדבר בשמו". וראה רמב"ם כלי המקדש ו א, שם לא נזכר מלך, ואכמ"ל.

⁶⁴ רמב"ם פרה אדומה ג ד. וראה רבינו גרשום על בבלי ערכין יא ב, שמשום כבודו של מלך נטלו ממנו רשות להקריב קרבן ציבור, ושם פשיטא שהמלך לא היה רשאי להורות שלא להקריב קרבן ציבור. וראה מעין זה רמב"ם מעשר ט א: "בימי יוחנן כהן גדול... שלחו ב"ד הגדול ובדקו... לפיכך גזרו...". ולעומת זאת פירוש המשניות דמאי א א: "וכך אמרו שיוחנן כהן גדול הוא שתיקן בדמאי". וראה פירוש הרמב"ן על התורה במדבר יט ג. וראה דורות הראשונים חלק ראשון כרך שלישי עמ' 318 הערה פט.

⁶⁵ שו"ת מהרלב"ח קמז. וראה שו"ת דברי יציב ליקוטים והשמטות קיד: "ונ"ל בפשטות שמגדר נביאות אינו יכול לקבוע לעולם אלא לפי שעה ולזמן, ואז בשעה הזאת אסור לעבור על דבריו, ולדורות יכול רק לתקן בגדר תקנה כשאר חכמי התורה ואין בזה דין עובר על דברי נביא".

- נביא היושב בסנהדרין רשאי לזום תקנות⁶⁶ וזאת מכח גדלותו בתורה ולא מכח היותו נביא.⁶⁷ יזמתו מקבלת תוקף מחייב, רק אם בית הדין הגדול מסכים לה.⁶⁸
- הליכי משפט מלך, נביא וכהן גדול אינם רשאים להתערב בשום צורה שהיא בדיונים או בהחלטות של בתי דין בכלל ובית הדין הגדול בפרט.⁶⁹ מלך רשאי לחון אך ורק את מי שנדון על ידו או על ידי שריו ושופטיו.⁷⁰
 - מנויים והחלטות איש אינו רשאי להתערב בדיונים או בהחלטות.
 - נוהלי בית דין איש אינו רשאי לשנות את מקום התכנסות בית הדין, את מועדי הישיבות וכד'.⁷¹

כמה הלכות מבטיחות שלא תהיה אימת המלך על בית הדין הגדול ותובטח עצמאותו.⁷²

חלוקות הדעות בשאלה האם מלך מבית דוד שהוא חכם מופלג בחכמת התורה וראוי לדיינות רשאי לשבת בבית הדין הגדול. הרמב"ם פוסק: "ואין מושיבין מלך ישראל בסנהדרין שאסור לחלוק עליו ולמרות את דברו".⁷³ לדעת התוספות, מלך רשאי לשבת בסנהדרין ולדון רק דיני

⁶⁶ ראה בבלי כתובות קי ב שלומדים מדברי הנביא ירמיה שכל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה וראה רמב"ם מלכים ה יב. מהקריט ספר שם משמע שהאיסור מדרבנן. וראה בבלי ראש השנה יט ב: "העיד רבי סימאי משום חגי זכריה ומלאכי על שני אדרים, שאם רצו לעשותן שניהן מלאין, עושין וכו'". וראה הקדמות הרמב"ם למשנה תורה: "גם יתבאר מהם דברים שגזרו חכמים ונביאים שבכל דור ודור לעשות סייג לתורה". וראה סוף מנין המצות במבוא למשנה תורה: "אם הוסיפו בית דין עם נביא שיהיה באותו הזמן מצוה דרך תקנה או דרך הוראה או דרך גזירה אין זו תוספת". וראה רמב"ם לולב ז כב; מגילה א א; תרומות א א; רמב"ם כלי המקדש ו א. ונראה שבכל המקרים מדובר בנביאים שעמדו בראש בית הדין הגדול, ראה בהקדמה למשנה תורה. נראה שהרמב"ם מדגיש את חלקם של הנביאים כדי להדגיש שהתקנות הן קדומות, וכן כדי לסלק כל פקפוק (של הקראים?) בתוקפן.

⁶⁷ ראה פני יהושע מגילה ג ד"ה בגמרא אלא שכחום וחזרו ויסדום: "דלאו עלייהו דידהו קא סמכין אלא על אותן הראיות שהביאו לדבריהם". וראה בבלי מגילה יד א שאלמלי שהיתה להם דרשה לא היו הנביאים מחדשים מקרא מגילה. וראה פחד יצחק בעניני חנוכה מאמר יד; מנחת אברהם א א. על ההבחנה בין דבר נביא בשם ה' ובין דבר נביא כחכם ראה איכה רבה א נג; יערות דבש א דרוש ד; כל ספרי מהרי"ץ חיות א, תורת נביאים, בירור אליהו עמוד כ. וראה סעיף עח הערה 13.

⁶⁸ דין נביאים העומדים בראש בית הדין הגדול כדין כל נשיא ואב בית דין העומדים בראשו, ראה סעיף יא.
⁶⁹ ראה סעיפים מח ע שלג שלד ריא. וראה סעיף יא, שלנשיא סמכות שלא לפרסם החלטות, ולפיכך יש מקום לדון האם יש למלך סמכות להורות לנשיא בית הדין הגדול שלא לפרסם החלטות הפוגעות בשלטונו.

⁷⁰ ראה סעיף שלה.

⁷¹ ראה סעיף ט.

⁷² ראה סעיף ט הערות 19 – 27; סעיף קלו הערה 2; סעיף שמ הערה 16.

⁷³ רמב"ם סנהדרין ב ד. וראה קרית ספר על הרמב"ם שם: "אבל לא דן הוי משום שאסור למרות את פיו ומשום דכתיב לא תענה על ריב ומה שמלכי בית דוד דנין היינו שדנין הם את העם שלא בסנהדרין כדכתיב כה אמר ה' צבאות לבית דוד דינו לבקר משפט וגו'". על דברי הרמב"ם האלו יש להקשות מדבריו בפיה"מ אבות ד ד: "וכן דוד... מלך... ונביא וראש שבעים זקנים...". בהקדמתו למשנה תורה מונה הרמב"ם בין מעבירי המסורה את דוד ובית דינו. וראה כס"מ על הקדמת הרמב"ם ליד החזקה. וראה המאירי ריש מסכת אבות ששלמה המלך עמד בראש בית הדין הגדול, וכן מצאנו במדרש רות רבה ב ב. וראה שמו"ר ה יב: "וכן היה דרך המלכים לישוב כגורן עגולה שטאמר 'ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה יושבים איש על כסאו מלובשים בגדים ויושבים בגורן'. וכי בגורן ישבו אלא כדתנינן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואים זה את זה ושני סופרי הדיינים יושבין לפניו וכו'". וראה בבלי סנהדרין יד ב, שלדעת ראב"י, כאשר יפלא דבר למשפט פונים לכהנים הלויים ואל השפט והשפט הוא המלך. שו"ר שהתקשה בכל זה גם שו"ת קול מבשר א עו ונשאר בצ"ע. ושמא מלך סמוך שהוא חכם מופלג וכו' משתתף בדיוני בית הדין הגדול

ממונות.⁷⁴ לדעת הר"ן מלך רשאי לשבת בסנהדרין ולדון גם דיני נפשות, והוא לא יגלה את דעתו עד שכל הדיינים יאמרו את דעתם.⁷⁵ מוסיף הדברי מלכיאל שאין סיבה שהמלך יחוש פגיעה בכבודו אם דיינים חולקים על דבריו, שכן כבודו הוא עצם ישיבתו בדין והיותו שותף לבירור הלכתי.⁷⁶ לשיטות השונות יש לדון אם מלך יושב בבית הדין הגדול כאשר מפרשים את התורה, כאשר מחליטים על תקנות גזירות ומנהגות או כאשר ממנים פרנסים.⁷⁷

מלך שאינו מבית דוד אינו ראוי להיות דין.⁷⁸ אחדים מן הראשונים סוברים, שמלך שאינו נמנה במנין הדיינים אף אינו רשאי להיות נוכח בדיונים.⁷⁹

פרנס חכם מופלג בחכמת התורה וראוי לדיינות העומד בראש העם רשאי לשבת בבית הדין הגדול ואף לעמוד בראשו. הוא הדין לגבי נביא, ובלבד שהוא ינמק את טענותיו ככל דיין ולא ידבר בשם השם.⁸⁰ היו זמנים שבהם כהן גדול שימש כראש בית הדין.⁸¹ במקרים אלו מותר לדיינים לחלוק על דברי העומד בראשם, שהרי, בניגוד למלך, אין מצוה לנהוג בו אימה ואין איסור להמרות את דבריו.

לדעת רבים מן הפוסקים כיום אין אפשרות להקים בית דין גדול, משום שראויים לשבת בו רק דיינים סמוכים איש מפי איש עד משה רבינו,⁸² והסמיכה פסקה מישראל זה מכבר.

כאשר הם מפרשים את התורה, מתקנים תקנות וגזירות. במקרה כזה יתכן שמותר לדיינים לסתור את המלך אך יתכן שאז הדיינים פועלים כיועצים המעירים "דרך שאלה" (ראה תוס' בבלי סנהדרין לו א ד"ה דיני נפשות) ולא כדיינים עצמאיים, וכ"ז צ"ע.

על האיסור לסתור את דברי המלך ראה חזו"א סנהדרין יז א – ג; בירור הלכה סנהדרין יח א ציון ח; רמב"ם מהדורת פרנקל מקורות וציונים על סנהדרין ב ה. וראה כל ספרי מהרי"ץ חיות א, ספר עטרת צבי, מאמר משפט ההוראה פרק ראשון, שבמקום שיש למלך דעה עצמאית בענין של הלכה, אי אפשר לבית הדין הגדול לדון בדבריו, שהרי למלך אין אפשרות להביע את דעתו לפני חכמי הסנהדרין. וצ"ע, שאם כן לא יוכלו הסנהדרין להכריע בכל שאלה שיש דין גדול בתורה שמסיבות כל שהן אינו יכול להשתתף בדיוני בית הדין. ראה תוס' בבלי סנהדרין יט א ד"ה אבל, ואז אין רשות לדיינים לחלוק עליו.

ראה חידושי (המיוחסים ל)הר"ן סנהדרין יח ב. ומבאר הר"ן: "... וזהו כבודו כי כך הוא הדין". וראה שו"ת הרדב"ז ב תשעג. לשיטת התוספות הנזכרת בהערה הקודמת, מלך תמיד חייב להביע את דעתו ראשון, משום כבודו. וראה חזו"א סנהדרין יז א: "נראה לדעת מהר"ן דאין לסתור דברי המלך אף בדיני ממונות". וראה חזו"א שם אות ב: "ולפי מהר"ן... אין המלך סותר דברי המופלא משום כבוד התורה, ואין המופלא סותר דברי המלך משום כבוד מלכות והלכך אין מושיבים. ונראה לפי"ז שאם המלך מופלא שפיר מושיבים". וראה בירור הלכה סנהדרין יח א ציון ח אות א.

ראה שו"ת דברי מלכיאל ב עג. נראה שהר"ן זקוק לסברת הדברי מלכיאל לגבי ההצבעה הסופית, שהרי בעת ההצבעה כל דיין חייב להצביע לפי דעתו, ראה סעיף מח. מסתבר שמחלוקת הראשונים תלויה בהבנת גורי אימת מלך, ויתכן לומר שגדרי אימת מלך תלויים בהקף סמכויותיו, ואמכ"ל.

ראה סעיף קלו הערה 9; סעיף קלו הערה 21. על הפרדת הרשויות ראה סעיף קנב.

ראה רמב"ם סנהדרין ב ה: "... אבל מלכי ישראל אין דנין ואין דנין אותם לפי שאין נכנעים לדברי תורה שמא תבא מהן תקלה". וראה מנחת חינוך מצוה עא אות ב, המחדש שלא סומכים מלך בסמיכת חכמים, שכן הוא אינו ראוי לשבת בסנהדרין, ואכמ"ל.

ראה חידושי (המיוחסים ל)הר"ן סנהדרין יח ב; שו"ת רדב"ז ב תשעג. וראה חזו"א סנהדרין יז א; בירור הלכה סנהדרין יח א ציון ח אות א.

ראה הערות 43 - 45.

ראה רמב"ם סנהדרין ב ד. וראה סעיף יג הערה 10.

ראה רמב"ם סנהדרין ד ד.

יש פוסקים המדייקים בלשון הרמב"ם שניתן לחדש את הסנהדרין גם כיום. פוסק הרמב"ם: "נראה לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם הרי אלו סמוכים ויש להם לדון דיני קנסות ויש להן לסמוך לאחרים..."⁸³, ומעיד המב"ט: "והיום כמו עשרה שנים בשנת הרח"ץ הסכימו רוב חכמי ישראל שבא"י לסמוך לגדול בדורו מורינו הרב הר' יעקב בירב ז"ל והוא סמך מקצת מתלמידיו המובהקים יבורכו מפי עליון להחזיר העטרה ליושנה אמר".⁸⁴ לעומתו, פוסק המהרלב"ח, שגם לדעת הרמב"ם אין אפשרות לחדש את הסמיכה לפני בא המשיח.⁸⁵

לפני כמאה שנה פנה הרב אהרן מנדל הכהן מקהיר לרבנים רבים והציע לערוך אסיפת רבנים ולחדש את הסמיכה.⁸⁶ הרב חיים ברלין כתב להרב כהן: "...אנן יתמי דיתמי, מה כוחינו ומה גבורתינו לחדש חדשות כאלה, וכלל גדול הוא, כל עושה חדשות בעל מלחמות".⁸⁷ הראי"ה קוק כתב להרב כהן: "הנני בזה להביע את דעתי, שלקרות לאסיפה ביחוד בשביל מטרת החזרת הסמיכה, אין השעה ראויה לכך כלל".⁸⁸

פוסק הראי"ה קוק: "עלינו לדעת שכאשר ישיב ה' אותנו לארצנו בדרך של בני חורין העומדים ברשות עצמנו הלא ראשית חובתנו תהיה לכוון מרכז הדת. מן דין תורה נהיה מחויבים במצוה הגדולה שבגדולות של 'מנוי שופטים', וראש לכלם סנהדרין גדולה, שממנה תצא תורה והוראה לכל ישראל... על חובת המצוה לשמוע 'לכל הדבר אשר יגידו לנו מן המקום ההוא', לא מצינו כלל שיהיה תלוי בסמיכה. אם כן בית דין הגדול שיהיה יושב במקום אשר יבחר ה', אף על פי שלא יהיה סמוך ולא ידון דיני נפשות עד עת קץ, מכל מקום יהיה הוא עיקר יסוד תורה שבעל פה, ואליו נשמע".⁸⁹

האדמו"ר מליובאוויטש חוכך לומר, שהמלך המשיח יסמוך את בית הדין הגדול שבדורו, ולאחר מכן יעלה בית הדין לירושלים.⁹⁰ לשיטת מי שסובר שמלכי בית דוד יושבים בבית הדין הגדול, פשיטא שגם המלך המשיח יושב שם.⁹¹

גם בימות המשיח רק בית הדין הגדול יפסוק הלכה. אליהו לא יעסוק בענייני איסור והתר.⁹²

⁸³ רמב"ם סנהדרין ד יא. וראה משנה עם פירוש הרמב"ם סנהדרין א ג.

⁸⁴ קרית ספר רמב"ם סנהדרין פרק ד. וראה שו"ת מהר"י בי רב סג. וראה משנה עם פירוש הרמב"ם סנהדרין א ג: "שהסנהדרין תשוב לפני התגלות המשיח וזה יהיה מסימניו. אמר: 'ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצך כתחילה וגו'". חידושי מהר"ץ חיות על בבלי עירובין מג ב מוכיח מהגמרא כשיטת הרמב"ם.

⁸⁵ ראה שו"ת מהרלב"ח סימן קמז, קונטרס הסמיכה.

⁸⁶ ראה יד רא"ם א. וראה סעיף טו.

⁸⁷ נשמת חיים, מאמרים ומכתבים כב.

⁸⁸ אגרות הראיה א אגרת שג.

⁸⁹ אוצרות הראי"ה ב עמ' 240.

⁹⁰ ראה ליקוטי שיחות, הרב מנחם מנדל שניאורסון פרשת ראה תשכ"ח הערה 74 בדעת הרדב"ז, פירוש לרמב"ם סנהדרין יד יב.

⁹¹ ראה רבינו גרשום בבלי בכורות כד א על הוראות של המלך המשיח, ולכאורה הכונה להוראות שיתקבלו בבית הדין הגדול. על סמכויות המלך המשיח ועל הפרדת רשויות ראה סעיפים קנ קנב.

⁹² ראה בבלי שבת קח א רש"י ד"ה מאי אם יבוא. וראה גליוני הש"ס שם.

יא. נשיא ואב בית דין

פוסק הרמב"ם: "הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן והוא ראש הישיבה והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום והוא העומד תחת משה רבינו".¹
 במקומות אחדים מכנה הרמב"ם את הנשיא בשם ראש בית דין.²
 חז"ל מכנים את הנשיא גם בשם אב בית דין.³

תפקידי הנשיא וסמכויותיו

- ניהול ישיבות בית הדין הגדול קביעת סדר הדיונים, השתתפות בדיונים וקביעת מועד ההצבעה.⁴
 מרגליות הים מחדש: "יפוי כח היה להמופלא יותר מכל אחד מחברי הב"ד הגדול והיינו לסרס את ההלכה, כלומר, לעכב פרסום החלטתם ולהעמיד את השאלה לדיון מיוחד".⁵

¹ רמב"ם סנהדרין א ג. וראה פירוש הרמב"ם על התורה שמות כב כז: "נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בשררת התורה". במנין המצוות אין מצוה למנות נשיא, אולם אחרונים כותבים בשם ר' חיים מבריסק שהלאו של נשיא בעמך לא תאר מלמד שמנויו הוא מדאורייתא. ראוי לציין, כי לאו זה תקף גם לגבי מלך וגם לגבי ראש בית הדין הגדול, אולם פרשת נשיא המביא חטאת עוסקת רק במלך, וראה בית הלוי - הגרי"ז על התורה, חדושי הגרי"ז על שמות כב כז. לפי פשוטו של מקרא, העומד בראש בית הדין הגדול מכונה בתורה בשם שופט: "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם...", וראה סעיף י הערה 3. וראה בבלי סנהדרין טז ב: "רבי יהודה אומר אחד ממונה על כולם", והוא אומר זאת מסברא.

² ראה רמב"ם הקדמה ליד החזקה. וראה רמב"ם קידוש החדש ד יב: "ראש בית דין הגדול והוא הנקרא נשיא". יש לציין, שבמשנה, בגמרא וברמב"ם מכונה הנשיא בשם ראש בית דין רק בשעה שהוא דן בעניני קידוש החדש.

³ כאשר מלך עומד בראש העם, העומד בראש בית דין הגדול מכונה בלשון חכמים בשם אב בית דין ולא בשם נשיא. ראה, לדוגמה, משנה לפי הגירסא בבבלי יומא עא ב: "ואין נשאלין אלא למלך, ולאב בית דין, ולמי שהציבור צריך בו". וראה שמות רבה ה יב: "ר' אבין אמר עתיד הקב"ה להושיב את זקני ישראל כגורן והוא יושב בראש כולן כאב ב"ד ודנין לעובדי כוכבים". וראה רש"י בבלי ברכות ד א "בניהו בן יהוידע זה סנהדרין - שהיה אב בית דין". מסתבר שהטעם לכך הוא שבתורה מלך מכונה בשם נשיא, ובזמן שמלך עומד בראש העם אף אחד אינו רשאי לכוון את עצמו בשם נשיא, וראה סעיף קטן הערה 6. מעתה יש לדון, האם המקלל ראש ב"ד בזמן שיש מלך נדון כמקלל נשיא. אמנם נראה שהראשונים לא נחתו לכל זה, ראה הערה 1, ואכמ"ל.

⁴ לדעת הרמב"ם שגגות יג א, מופלא הוא הנשיא. מפסק הרמב"ם אף ניתן להסיק שאין תוקף להחלטה שהתקבלה בהעדרו. וראה הערה 5. לדעת רש"י מופלא הוא גדול הדור, ראה סעיף קטן הערה 10. וראה קרית ספר שגגות יג, שדיני מופלא הם מדאורייתא ומשמע מדבריו שהמופלא אינו הנשיא.

וראה עשרה מאמרות מאמר חיקור דין ב יט: "מחלוקת ראשונה לחכמי המשנה היתה... לסמוך ושלא לסמוך... ולא עמדו עליה למנין לפי שאינה אלא שבות, והנשיאים היו אוסרים... ולכבודם לא התיירו בכנופיא... ואיפליגו אחריתי נמי בברייתא... ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים והיה קשה לישראל כיום שנעשה העגל... ואע"ג דאין אב בית דין רשאי להורות בפני הנשיא דחשיב רביה... שאני הכא דפליג ליה נשיא יקרא... ואעפ"כ לא קבלה מנייהו לכבוד הנשיא דאיהו לא חש ליה ואינהו חיישי ולא נתקיימה גזרת שמאי באותו היום עד שגזרו עליו תלמידיהם ונתקיימה בידם ברוב מנין". נראה כי המשותף למה שאירע בגזירת י"ח דבר ולמה שאירע בחטא העגל הוא, שבשני המקרים היתה פגיעה קשה בכבודו של העומד בראש בית הדין. וראה בתוספת למגילת תענית פ"ב, סדר החכמים וסדר הימים עמ' 24, שבכת"י אחד הנוסח הוא: "... בתשעה בו (באדר) גזרו תענית [על] שנחלקו ב"ש וב"ה ונהרגו שלשת אלפים מתלמידיהם". לפי נוסח זה יש דמיון למעשה העגל גם במובן זה שמתו שלשת אלפים איש כתוצאה מהאירוע.

- יושב בראש בית הדין המעבר את השנה והמחליט על קידוש החדש⁶
- מנוי דיינים אומר הספרי: "הנשיא מושיב זקנים"⁷ פוסק הרמב"ם: "בראשונה היה כל מי שנשמך סומך לתלמידיו, וחכמים חלקו כבוד להלל הזקן והתקינו שלא יהא אדם נסמך אלא ברשות הנשיא"⁸. הוא קובע אילו דיינים יושבים בכל בית דין.⁹ הוא קובע את התחומים בהם עוסק כל דיין ואת משך כהונתו.¹⁰
- שימור שמועות¹¹ כותב הרמב"ם: "בכל דור ודור ראש בית דין או נביא שהיה באותו הדור כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע מרבותיו והוא מלמד על פה ברבים"¹².
- שפיטת עברניים בכל מקום.¹³
- נדוי עברניים פוסק הרמב"ם: "... מנודה לנשיא מנודה לכל ישראל"¹⁴.
- התרת נידויים פוסק הרמב"ם: "מי שלא ידע מי שנידוהו ילך לו אצל הנשיא ויתיר לו נידויו"¹⁵.
- בזמן שאין מלך בישראל ממלא הנשיא מקצת מתפקידי המלך.¹⁶

⁵ מרגליות הים דף ג ב אות טו. וראה שו"ת הרשב"א ג תיא: "והנשיא כופה ונותן רשות לדון ולהכריז". נראה שאחת הסיבות שבגללן נשיא עשוי לסרס את ההלכה היא חששו שהפסק לא יהיה מקובל על חלק גדול מן החכמים או הציבור. וראה תנחומא כי תשא טז: "אמר רשב"ל: אסור לתלמיד חכם להורות הלכה בציבור עד שיהיו דברי תורה עריבין על שומעיהם ככלה הזו שהיא עריבה על בעלה ומתאוה להיות שומע את דבריה". וראה מרומי שדה מגילה יח א ד"ה סמא דכולה משתוקא: "אבל חכמתו עמדה לו, שלא ידבר אלא בשעה רצויה, ובשיעור המתקבל על שומעיו". נראה שלנשיא סמכות לסרס את ההלכה גם בשעה שמפרשים את התורה, וראה סעיף קלג הערה 32, ואכמ"ל.

⁶ ראה רמב"ם קידוש החדש ד י: "וצריך שיהיה ראש בית דין הגדול... בכלל השבעה". פשיטא שהו"ה גם לגבי קידוש החדש. לדעת הרמב"ם אין צורך בנשיא לעבר את השנה ולקדש את החדש, וראה שו"ת הרלב"ח קמז.

⁷ ספרי מהדורת פינקלשטיין על דברים לג ד ובמהדורות המלבי"ם והנצי"ב ליתא. וראה רש"י בבלי עירובין ג ב ד"ה נתייעץ במכתיר: "נטל רשות מנשיא, מכתיר על שם שנותן רשות לסמוך ולקריתו רבי".

⁸ רמב"ם סנהדרין ד ה. וראה רש"י בבלי סנהדרין ב ב ד"ה מומחין: "סמוכין, ונטלו רשות מנשיא לדון". לשיטת הסוברים שמעיקר הדין מלך ממנה דיינים – ראה סעיף קבב הערה 10 – מסתבר שחכמים החליטו לחזק את כח הנשיא ונתנו לו, בענין זה, סמכויות של מלך, וראה הערה 16. יש לעיין אילו מתפקידי הנשיא וסמכויותיו הם מדאורייתא ואילו מדרבנן, אילו הם מכח היותו אב בית דין ואילו הם מכח החלטת חכמים להעניק לו סמכויות של מלך, אילו תפקידים עליו למלא באופן אישי ואילו הוא רשאי למלא באמצעות שליח.

⁹ ראה רמב"ם סנהדרין ה א: "ואין עושין סנהדרין קטנה לכל שבט ולכל עיר ועיר אלא על פי בית דין של שבעים ואחד". ונ"ל שבית הדין הגדול צריך לקבל רק את ההחלטה העקרונית להקים סנהדרין ואת המנויים האישיים עושה הנשיא. מסתבר שחברי בית הדין רשאים להתנגד להחלטת הנשיא למנות דיין זה או אחר לבית דין הגדול או לסנהדרין קטנה, שהרי בידם להדיח גם את הנשיא עצמו, ראה סעיף קכד.

¹⁰ ראה רמב"ם סנהדרין ד ח - ט.

¹¹ על תפקיד בית הדין הגדול לשמר שמועות ראה סעיף י.

¹² הקדמת הרמב"ם למשנה תורה. מכח אחריותם לשמר את השמועות ערכו רבי נשיא ישראל ורב אשי שהיה ראש ישיבה את המשנה ואת הגמרא, ראה הקדמת הרמב"ם למשנה תורה. מכח אחריות זו התיר רבי לכתוב את המשניות, ראה רמב"ם שם. וראה סעיף י הערה 66.

¹³ ראה בית הבחירה סנהדרין ה א.

¹⁴ רמב"ם תלמוד תורה ו יג.

¹⁵ רמב"ם תלמוד תורה ז י. וראה שו"ת הריטב"א קיט: "ואפי' נשיא גדול הדור שהוא מתיר [מתיר] את הספקות אבל ודאות אינו מתיר".

¹⁶ ראה שו"ת חתם סופר או"ח יב: "להיות המלכות שבישראל מלכות הורדוס עבדא בישא, ראו חז"ל להשלים כתר המלכות ע"י נשיאי התורה שהיו אז מזרע דהע"ה". וראה רש"י בבלי סנהדרין טז ב, שהנשיא לא נחשב

- סמכות לפעול בכל ענין חיוני בשליחות כל ישראל¹⁷

על הנשיא לקבל את הסכמת דייני בית הדין הגדול לכל יזמה חקיקתית שלו.¹⁸
למרות מעמדו כנשיא אין הוא יושב בדין בגפו.¹⁹
אין לנשיא סמכות לתת הוראות אישיות,²⁰ אולם על כל אדם מישראל לכבד את בקשותיו האישיות בדרך שתלמיד מצוה לכבד את רבו מובהק,²¹ ומי שנמנע מכך בעזות פנים ראוי לעונש.²²
הנשיא עצמאי לחלוטין ואינו כפוף אפילו למלך.²³ המלך אינו ממנה אותו²⁴ ואינו משלם את משכורתו.²⁵

תפקידי אב בית דין וסמכויותיו

פוסק הרמב"ם: "ומושיבין הגדול שבשבעים משנה לראש ויושב מימינו והוא הנקרא אב בית דין".²⁶ הפירוש המיוחס לרש"י אומר: "... שהנשיא הוא היה בעל הדרשה ומלמד תורה רבים...

ממנין ע"א, ובפועל אב בית דין ישב בראש, ורק במקרים מיוחדים צרפו את הנשיא ואז השתתפו בדיון ע"ב דיינים. וראה בבלי מגילה ט א שתלמי המלך כינס שבעים ושנים זקנים, וראה בבלי זבחים יא ב ועוד. וראה הערה 27. וראה סעיף יד הערה 17; סעיף קטז.
17 ראה שו"ת חתם סופר חו"מ קעז. וראה רש"י בבלי גיטין לו א ד"ה ר"ג ובית דינו: "... נשיאי ישראל שבכל דור ודור אביהן של יתומין הן, וממונים עליהן ועל ממונם...".
18 ראה שו"ת הריב"ש רעא. לגבי מנויים ראה הערה 29.
19 ראה חדושי מרן רי"ז הלוי על התורה פרשת וילך: "... כי הנשיא יש לו זקנים עמו, ובלעדי הזקנים לא יוכל לעשות דבר".
20 וראה כנסת הגדולה יו"ד ד לשונות הרמב"ם ממרים א: "מדברי רבינו ז"ל נראה דאין הלאו והעשה אלא על ב"ד הגדול שבירושלים, ולא משמע הכי במסכת ר"ה... במעשה דר"ג ור' יהושע...". נראה לישב את קושיתו בכמה אופנים. א. הרמב"ם מבאר שרק בענין קידוש החדש יש לנשיא סמכות בלעדית, ראה הערה 23. ב. שאני רבן גמליאל שהיה לו גם כתר מלכות, ראה הערה 16. וראה הערה 21.
וראה ספר החינוך תצה: "... ובכלל המצוה גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט...". וראה מ"ח על מצוה תצו שמעיר: "... ומנין לו זה ושאני ב"ד הגדול אשר כבוד הש"י חופף עליהם כל היום ועליהם הבטיחה התורה וכו' אך דנראה זה ג"כ מדברי הרמב"ם בסמ"ק ובהקדמי לסי' יד החזקה וברמב"ן ובודאי מצאו באיזה מקום". וראה שו"ת הריב"ש רעא: "וגם הנשיא לא היה גוזר מדעתו, אלא בהסכמת הסנהדרין, כלם או רובם".
21 ראה סעיף רג, שהנשיא נדון כרבו מובהק של כל אחד.
22 ראה רמב"ם תלמוד תורה ויג - יד: "... מנודה לנשיא מנודה לכל ישראל... במה דברים אמורים במי שנדחו על שבזה תלמידי חכמים...". המתנהג כלפי הנשיא בחוצפה בודאי מבזה תלמיד חכם.
23 ראה חדושי הגר"ח חלק ב עמ' רט, שלבית הדין הגדול אין סמכות לשנות את החלטת הנשיא וחבריו המקדשים את החדש. וראה סעיף ט.
24 ראה סעיף קיד.
25 ראה (המיוחס ל)רש"י בבלי תענית כא א ד"ה מלך ר' יוחנן: "מנהג הוא: מי שהוא ראש ישיבה היו מגדלין אותו משלהן, ומעשירין אותו...". וראה סעיף שמ.
26 רמב"ם סנהדרין א ג. ראה א"ת ערך אב בית דין. מהקרית ספר על הרמב"ם ריש סנהדרין עולה, שמנוי אב בית דין הוא רק מדרבנן. כך עולה גם מדברי המאירי בבית הבחירה פתיחה למסכת אבות. וראה א"ת שם; כן יש לדייק מדברי ר' חיים המובאים בהערה 1.

ואב"ד הוא הגדול שבדיינים שהדינים נפסקים על פיו.²⁷ משמע, שהנשיא יושב בראש בית הדין הגדול בשעה שדורשים את התורה או מקבלים תקנות ואילו אב בית דין יושב בראש כאשר בית הדין הגדול שופט ומורה הוראה.²⁸

הרמב"ם פוסק: "בראשונה היה כל מי שנשמך סומך לתלמידיו, וחכמים חלקו כבוד להלל הזקן והתקינו שלא יהא אדם נסמך אלא ברשות הנשיא, ושלא יהא הנשיא סומך אלא אם כן היה אב בית דין עמו, ושלא יהיה אב בית דין סומך אלא אם כן היה הנשיא עמו..."²⁹

מרגליות הים מחדש שלאב בית דין, בדומה לנשיא, יש סמכות להעמיד כל החלטה לדיון מחודש.³⁰

כאשר הנשיא פורש, מתמנה אב בית הדין לנשיאות.³¹

אב בית דין מתמנה רק בהסכמת חבריו הדיינים.³²

חז"ל מכנים את הדיין השלישי בחשיבות בבית הדין בשם חכם.³³ הפירוש המיוחס לרש"י מבאר מיהו החכם: "הגדול שבחכמים שנושאים ונותנים עמו בהלכה ויודע טעמי תורה ויושב לשמאלו של הנשיא".³⁴ כאשר אב בית דין מתמנה לנשיא, מתמנה החכם לאב בית דין.³⁵ החכם אינו מוזכר כלל, לא במשנה תורה לרמב"ם ולא בספר החינוך.³⁶ הפוסקים אינם דנים בשאלה מה יהיו סמכויות העומד בראש הסנהדרין לכשיוקם מחדש.³⁷

²⁷ המיוחס לרש"י עין יעקב הוריות יג ב ד"ה נשנית משנה זאת. וראה בניהו הוריות שם.

²⁸ וראה רמב"ם אבל ט ו, ששאל היה נשיא ויהונתן היה אב בית דין ולכאורה קשה שהרי קרובים אינם יושבים בדין. ניתן לבאר זאת בשני אופנים. א. יהונתן היה אב"ד כשהמלך לא התפנה לשבת בדין. ראה כע"ז בבלי חגיגה טז ב ורש"י שם ד"ה ומאי קיבל. ב. יהונתן היה ראוי להיות אב בית דין. ראה כע"ז בעיון יעקב, עין יעקב חגיגה יג א ד"ה אלא לאב"ד.

²⁹ רמב"ם סנהדרין ד ה. וראה ירושלמי סנהדרין א ב: "שלא יהא הנשיא ממנה שלא מדעת בית דין", ואולי לרמב"ם היתה גירסא: "שלא מדעת אב בית דין". מלשון הרמב"ם משמע שהנשיא צריך להמלך רק באב בית דין ולא בשאר חברי בית הדין הגדול, וראה הערה 9.

³⁰ ראה מרגליות הים סנהדרין דף ג ב ציון יט. מסתבר, שמנהג זה החל מרגע שהנשיאות עברה בירושה, והאב"ד היה לעיתים גדול בתורה מהנשיא. וראה חידושי"א יבמות טז א ד"ה א"ל ר"י אני אלך, שרבי יהושע היה אב"ד. לפי"ז, מובן שרבן גמליאל לא היה רשאי להתעלם מדעתו של רבי יהושע - ראה בבלי ברכות כז ב, והיה עליו לערוך דיון נוסף בשאלה זו או להמנע מהכרעה. על מחלוקת זו ראה עין איה ברכות א פרק רביעי ח.

³¹ ראה בבלי ברכות כז ב, שבשעה שחכמים דנו את מי למנות כנשיא במקום רבן גמליאל, ההצעה הראשונה היתה למנות את רבי יהושע. ושם רבי שמעון, בנו של רבן גמליאל עוד לא היה ראוי לתפקיד.

³² ראה משנה עדויות ה ו.

³³ ראה א"ת ערך חכם. על החכם ואב בית הדין ראה שו"ת יחיה דעת ו, חידושים על מסכת הוריות על דף יג ב. ³⁴ מיוחס לרש"י עין יעקב הוריות יג ב. וראה רש"י בבלי מועד קטן כב ב ד"ה חכם: "שמבקשים ממנו הוראה". הגמרא עוסקת שם בחכם בעירו, ומסתבר, שהחכם בבית הדין הגדול הוא מי שכל ישראל מבקשים ממנו הוראה.

³⁵ ראה בבלי הוריות יג ב שם.

³⁶ ראה ספר החינוך מצוה תצא.

³⁷ מאחר והמלך המשיח יהיה חכם מופלג קרוב למשה רבינו, יצטרך בית הדין הגדול להכריע בשאלה האם הוא יושב בבית הדין הגדול ויעמוד בראשו. אם הוא לא יושב בסנהדרין, יהיה צורך לקבוע את חלוקת התפקידים בינו ובין העומד בראש בית הדין, וראה הערה 16. וראה סעיף י וסעיף קנב.

יב. נביא

אין מצוה למנות נביא או להכשיר מועמדים לנביאות,¹ אולם בזמן שיש בית דין גדול עליו לבדוק כל מי שטוען שהוא נביא² ולקבוע האם אכן נכון הדבר והאם מצוה לציית לו.³

קיימת אפשרות נוספת לזהוי נביא. פוסק הרמב"ם: "נביא שהעיד לו נביא אחר שהוא נביא הרי הוא בחזקת נביא".⁴

בזמן שיש נביא מצווים הפרנסים לפנות אליו בטרם הם מקבלים החלטות חשובות בעניני הציבור.⁵ כותב המב"ט: "מ'אחרי ה' תלכו' דורש בספרי שנלך אחר עצת הש"י לדרוש ממנו כל נעלם על יד נביאיו".⁶

תפקידו העיקרי של הנביא הוא להוכיח את העם. פוסק הרמב"ם: "... לא לעשות דת הוא בא אלא לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם שלא יעברו עליה".⁷

הנביא מצווה להוכיח את הפרנסים ואפילו את המלכים. פסוק מפורש בתהילים: "יהלמני צדיק חסד ויוכיחני", ומבאר רש"י: "טוב לי שיוכיחני וייסרני נביא אמת וצדק שכל מהלומיו ותוכחתו חסד".⁸

¹ ראה רמב"ם יסודי התורה ז א. וראה סעיף רטז הערות 20 21. וראה סעיף יג הערה 16.
² ראה מרגליות הים סנהדרין ב א אות כו, שנביא המתנבא בפעם הראשונה צריך להופיע לפני בית הדין הגדול לבדיקה. וראה בבלי עירובין מג ב שכאשר יתגלה אליהו הנביא הוא ילך תחילה לבית הדין הגדול. וראה ילקוט שמעוני על נ"ך שפה ישעיה א: "... חזון ישעיהו בן אמוץ, חזון עובדיהו, שניהם שוין כאחד. והיאך, עובדיה לא נתנבא אלא בפני זקנים גדולים? שנאמר חזון עובדיהו כה אמר ה', הרי מפי הקדוש ברוך הוא. מפי סנהדרין, מנין? שנאמר שמועה שמענו, אף ישעיה נתנבא מפי סנהדרין, שנאמר ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח - מפי הקדוש ברוך הוא, ומי ילך לנו - מפי סנהדרין, שאע"פ שהיו מתנבאים מפי הקדוש ברוך הוא, אילו היתה סנהדרין זזה הימנו לא היה לו רשות להתנבאות". וראה מרגליות הים סנהדרין יז א אות יא, שלטענת יחושע, אלדד ומידד עוד לא הוכרו כנביאים ולפיכך היה עליהם לפנות תחילה למשה רבינו, כראש בית הדין הגדול, ולקבל את אישורו להתנבא.

³ על חובת הציות לנביא ראה סעיף לה. וראה שו"ת הרשב"א א תקמח: "זה אשר כתבתי לקהלות אשר שאלוני על דברת נביא אוילה... ואחרי המבוכה הזאת אני אומר כי היה הענין הזה צריך חקירה גדולה. חקירת חכמים ואנשי מדע בענינו". מכאן, שכאשר אין בית דין גדול די בחקירה של חכמים ואנשי מדע. וראה ספר החינוך תקטז, שהמצוה להשמע לנביא היא בכל זמן שימצא נביא בינינו. משמע, שיתכן שימצא נביא גם כשאין בית דין גדול וגם אז מצוה לציית לאותו נביא. וראה מחזה עליון פרק ראשון ה.

⁴ רמב"ם יסודי התורה י ה.

⁵ ראה סעיף קלד.

⁶ קרית ספר ריש הלכות דעות. הגירסא של הספרי שאותו מצטט הקרית ספר אינה תואמת את גירסת הספרי שבידנו. יתכן שבאומרו "כל נעלם" מתכוון המב"ט לומר שהנביא יודע מה שעושים בסתר – ראה סעיף קלה הערה 31 וסעיף רמב - אך יתכן שהכוונה לנעלם בעתיד.

⁷ רמב"ם יסודי התורה ט ב. וראה שם שם י א; שם הלכות תשובה ו ה. וראה רש"י שמות ז א: "לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות". וראה ראב"ע בראשית כז יט.

⁸ רש"י תהלים קמא ה. וראה מחשבות חרוץ אות יב: "ונאמר (דברי הימים ב כה טז) 'להלכך למלך נתנוך' דפשטיה נראה שאין להוכיח המלך... ואולי רצה לומר נתנוך מן השמים דהנביאים היו מוכיחים המלכים בדבר ה' ולא מעצמו". קצת משמע כמותו בויקר"ר יב ה. הערת הרב נבצל: "חכמים יכולים לקבוע, ולכן לפעמים לא הודו לחזקי". וראה סעיפים קנב רא.

יפה כוחו של נביא מכוחו של שאר כל מוכיח

יכולת השפעה כותב ריה"ל: "ודע כי כל המתקרב אל נביא תתחדש לו רוחניות בשעה ההתקרבות אליו ושמיעת דבריו האלקיים... וזאת היתה אצלם הראיה הודאית והאות הברור והמכריע על הגמול בעולם הבא".⁹

כותב הרמב"ם: "... ואם היה אותו השפע על שני הכוחות יחד כלומר ההגיוני והמדמה... והיה המדמה בתכלית השלמות היצירתית, הנה זה הוא סוג הנביאים...".¹⁰

ידיעת נסתרות הגמרא במסכת יומא אומרת: "כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין...".¹¹

ידיעת עתידות פסוק מפורש בספר עמוס: "אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו", ומבאר רש"י: "היה לכם להיות חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו".¹²

אומץ לב חזקה על המדבר בשם ה' שהוא אינו מפחד לא מיחיד ולא מציבור, לא מקטנים ולא מגדולים, ומוכיח את כולם ללא מורא וללא חנופה.¹³

כמה הלכות מבטיחות שלא תהיה אימת המלך או בית הדין הגדול על הנביא ותובטח עצמאותו. איש אינו רשאי לצוות לו מה לומר.¹⁴ פוסק הרמב"ם: "... המתנבא מה שלא שמע במראה הנבואה... הרי זה נביא שקר ומיתתו בחנק".¹⁵ נביא אינו רשאי להוסיף על מה שצוה לומר.¹⁶ איש אינו רשאי להשתיקו. פוסק הרמב"ם: "... והכובש נבואתו חייב מיתה בידי שמים...".¹⁷ את הצעת יהושע לכלוא את אלדד ומידד המתנבאים במחנה ניתן להבין בכמה אופנים. הגמרא מבארת שיהושע חשב שהם עשו שלא כדין והיו בבחינת תלמיד המורה הוראה במקום רבו.¹⁸ הרמב"ן כותב: "... מדברי רבותינו נראה, כי היה המנהג בישראל שלא יתנבא אדם בעתידות

⁹ כוזרי א קג¹⁰ מו"נ ב לו.¹¹ בבלי יומא עה א.¹² רש"י עמוס ג ו. על השלכות אפשריות של ידיעת עתידות על פסיקת הלכה ראה תוס' בבלי יבמות צ ב ד"ה וליגמר מיניה.¹³ ראה יחזקאל ג ט: "כשמיר חזק מצר נתתי מצחך לא תירא אותם ולא תחת מפניהם כי בית מרי המה". וראה ירמיהו א יז: "... אל תחת מפניהם...". יש לעיין מה הם גדריו לא תגורו של נביא.¹⁴ ראה מלבי"ם מלכים ב ה ה: "וע"כ אמר מלך ארם שישלח ספר אל מלך ישראל, כי בו הדבר תלוי, כי חשב שלא יעשה הנביא זאת להשיב מעליו ידו רק בציווי המלך...". וראה מלכים א כב יג: "והמלאך אשר הלך לקרא מיכיהו דבר אליו לאמר הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך יהי נא דברך אחד מהם ודברת טוב".¹⁵ רמב"ם עבודה זרה ה ח.¹⁶ משלי לו ו. וראה רש"י בראשית ג ג.¹⁷ רמב"ם יסודי התורה ט ג.¹⁸ ראה בבלי סנהדרין יז א, לפי אחד הפירושים בגמרא.

במקום נביא גדול ממנו....¹⁹ הרמב"ן מוסיף פירוש משלו: "... כי משה דבר אל העם את דברי ה' כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על המתיצבים עמו באהל מועד, והנה אלה אשר לא יצאו אל האהל ועושים עצמן מכלל הנאצלים כממרים בדבריו. ולכן אמר לו 'כלאם' כי אולי רוח שקר בפייהם..."²⁰.

נביא אינו מקבל משכורת מאיש,²¹ ואף לא משיירי הלשכה.²² מכיון שכך, איש אינו יכול להשפיע על הכנסותיו.²³

העינים למשפט מחדש שנביא אינו חייב לבא למלך כאשר המלך קורא לו,²⁴ ומסתבר שלשיטה זו הוא פטור מלציית גם להוראות אחרות של המלך.²⁵

על חידוש הנבואה כותב הרמב"ם בספר המצוות: "וכן ידוע שהנבואה והשלטון נסתלקו ממנו עד אשר נחל מן החטאים שאנחנו ממשיכים בהם, ואז יסלח ה' לנו וירחמנו כמו שהבטיחנו ויחזיר".²⁶ באחת מאגרותיו כותב הרמב"ם: "ואין ספק כי חזרת הנבואה ממה שיקדם

¹⁹ פירוש הרמב"ן על התורה במדבר יא כח. וראה סעיף יד.

²⁰ פירוש הרמב"ן על התורה במדבר יא כח. וראה ירמיהו כט כו: "ה' נתן כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקידים בית ה' לכל איש משגוע ומתנבא...", ומבאר המצודת דוד ד"ה להיות פקידים: "להשגיח, להיות ממונים בבית ה' על כל איש משוגע ומתנבא דברי שגוען מלבדו".

²¹ ראה במדבר"ר י ה: "אין דרך נביאי ה' לקבל שכר על נבואתם". וראה רלב"ג בתועלות למלכים ב סוף פרק יב התועלת הכח', שאין ראוי לנביא לקחת שכר על מה שיעשה מן המופתים, וראה פירושו לשמואל א יב כד התועלת השביעית. אמנם נביא הוא חכם גדול בחכמה, כמבואר ברמב"ם יסודי התורה ז א, וזכאי לתמיכה כספית כשאר החכמים, ראה סעיף רמח. וראה הערה 23.

²² ראה רמב"ם שקלים ד ז, שדייני גזרות היו מקבלים שכרם משיירי הלשכה אולם לא מצאנו שנביאים קבלו משיירי הלשכה. וראה בבלי נדרים לח א: "כל הנביאים עשירים היו". אכן מדברי הרמב"ם יסודי התורה ז א משמע שלדינא העושר הכספי אינו מהווה תנאי לנבואה. וראה סעיף קג.

²³ הפונים לנביא היו רגילים לתת לו מתנות – ראה, לדוגמא, שמואל א ט ז, מלכים א יד ג, מלכים ב ד מב – אולם זאת כנדבה ולא כתוצאה מדרשה של הנביא. וראה בבלי ברכות י ב: "הרוצה להנות יהנה כאלישע". הערת הרב נבנצל: "זה כחכם". וראה בבלי סוטה ט ב בענין גחזי. וראה בניהו ברכות י ב ד"ה אל יהנה כשמואל, שהמתנות שהביאו לנביא היו מיועדות לתלמידים שהיו אצלו, ולפי"ז מובן למה גיחזי היה מעוניין במתנת נעמן ודוק.

²⁴ ראה עינים למשפט ברכות י א ד"ה חזקיה אמר ליתי ישעיה גבאי. וראה מלכים ב ג יב, שיהושפט ויהורם ירדו לאלישע. הערת הרב נבנצל: "צ"ע רמב"ם מלכים ב' ח' (שם נאמר שכהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה, ולא נאמר כן על נביא). יש להעיר, כי סימן השררה הראשון של מנהיג היא הסמכות לקרוא אליו מן דהו, ראה בבלי הוריות יד א ורש"י ד"ה אומנא לביתה לא קרא.

²⁵ יש לנביא מעין חסינות, שאם לא תאמר כן יורה המלך לנביא שהוא אינו חפץ ביקרו ללכת לארץ רחוקה בשליחותו או לחילופין יטיל עליו עול מלכות כהצעת יהושע ויפריע לו להתנבא. הערת הרב נבנצל: "אינו נלענ"ד דפטור מ"שום תשים". הערה להערה: ראה חידושי הריטב"א בבלי שבועות ל ב: "דלגבי מילי דידן עשה דמלכות עדיף כדי שתהא מוראתו על העם, אבל לגבי שכינה מחמירין טפי לגבי מלך להכניע לבו לפני הש"י...". ובה גם מוסבר למה כהן גדול לא צריך לבא כשמלך קורא לו.

²⁶ ספר המצוות, הקדמה סוף השרש היד. וראה רש"י דברים ב טז: "ללמדך, שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נוזפים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת. ללמדך, שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל". וראה שו"ת הרשב"א א תקמח, שאחד הנימוקים לכך שאין להאמין למי שהתחזה בזמנו כנביא הוא משום שהדור אינו ראוי לכך. אף ספר החינוך תקטז מדגיש שנביא יקום בדור שראוי לכך.

למשיח...²⁷ על המצוה לציית לנביא כותב ספר החינוך: "ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות, בכל זמן שימצא נביא בינינו".²⁸ משמע מדבריו שיתכן שיהיה נביא גם בזמן שהעם בגולה. לדעת הרשב"א לא די בתנאים אלו, והנבואה תתחדש רק בארץ ישראל.²⁹ ספר העיקרים סובר שהנבואה תתחדש רק לאחר שהארון והלוחות יהיו בבית המקדש.³⁰ בעל הטורים כותב: "וגם כאשר ישאלו ישראל נביאים יותן להם נביאים".³¹

המדרש אומר: "אמר הקב"ה: בעולם הזה היתה הנבואה ביחידים אבל לעתיד לבא על כל אדם...".³² כותב הגר"ז: "כי לעתיד לבא לא תהי' הנבואה בהתבודדות רק בגלוי לעין כל. ככתוב ביואל: 'והי' אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וגו' וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי".³³

²⁷ אגרות הרמב"ם (קאפח), אגרת תימן, עמ' מט. וראה מו"נ ב לו: "... והוא גם הסבה בשיבת הנבואה לנו כפי שהיתה לימות המשיח מהרה יגלה כמו שהובטח". וראה הגדה מבית הלוי עמ' ריז: "ועד ביאת הגואל אין לנו לקבל שום נבואה של נביא... (ו)נבואת אליהו לפני בוא יום ה' היא יוצאת מן הכלל, שאליו ולנבואתו אנו מוזהרים לשמוע", וקצ"ע.

²⁸ ספר החינוך תקטז. ראה ספר המצוות לרמב"ם סוף מצוות עשה, שבין המצוות ההכרחיות בכל זמן ובכל מקום ובכל מצב היא המצוה להשמע לנביאים.

²⁹ ראה שו"ת הרשב"א א תקמח, שאחד הנימוקים לכך שאין להאמין למי שהתחזה בזמנו כנביא הוא משום שהנבואה אינה שורה בחוץ לארץ. וראה מו"נ ב לו: "שזאת היא הסיבה העצמית הקרובה בהפסק הנבואה בזמן הגלות בלא ספק, כלומר עצלות או עצבות שיהיה לאדם בענין מן הענינים, ויותר רע מזה היותו עבד נקנה נעבד".

³⁰ ראה ספר העיקרים ג יא. וראה שו"ת הרשב"א א תקמח, ומשמע מדבריו שבית דין הגדול אינו מעכב. בעל הטורים דברים יח טז. וראה משלי כט יח: "באין חזון יפרע עם", ומפרש רש"י: "כשגורמים ישראל שהנבואה מסתלקת מהם על ידי שהם מלעיבים בנביאים יפרצו במ פרצות ויוצאים לתרבות רעה". וראה בית ישי סימן כג הערה בעמוד קפ: "... כשאמרו אנשי כנסת הגדולה לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן, הרי ויתרו מרצונם על יעוד זה של קיום הנבואה בישראל...".

³² תנחומא מקץ ב. וראה מו"נ ב מה, שיש שמונה דרגות בנבואה.

³³ חדושי מרן הרי"ז הלוי (על התורה) שיר השירים.

יג. כהן גדול

פוסק הרמב"ם: "וממנים כהן גדול הוא ראש לכל הכהנים..."¹.
 פוסק הרמב"ם: "ממנין כהן אחד יהיה לכ"ג כמו המשנה למלך והוא הנקרא סגן, והוא הנקרא ממונה... וכל הכהנים מתחת יד הסגן"².
 מיוחס להגר"ח: "עיקר תפקידו של הכהן הגדול הוא לשמור את קדושת המקדש"³. הכהן הגדול ממונה על עבודת הכהנים⁴, ועל המנויים בבית המקדש⁵.
 הכהן הגדול עומד בראש בית דין של כהנים⁶, המתקן, גוזר ומנהיג בעניני הכהנים בכלל⁷ ובתחומי בית המקדש בפרט⁸. כותב הרב יוסף חיים: "כי יש כמה הלכות השייכים לקרבנות, שהם עסק בית המקדש, ובכולם תורה יבקשו מפיחו להורות להם"⁹.

¹ רמב"ם כלי המקדש ד יב. מנוי כהן גדול אינו כלול במנין המצות, אולם אין חולק שמצוה למנותו. הערת הרב נבנצל: "אבל היא בכלל מצות 'וקדשתו'". בני הרב טוביה שלמה מעיר, שמאחר ועל פי דין לא ניתן לקיים את עבודת יום הכפורים ללא כהן גדול, פשיטא, שמצוה למנותו. בכמה מקומות בנביאים ובכתובים נזכר כהן הראש, ויש מפרשים שהכוונה לכהן גדול, ראה (המיוחס לרש"י) דברי הימים א ה לו; רד"ק ורלב"ג מלכים ב כה יח.

² רמב"ם כלי המקדש ד טז. וראה ירמיה כ א: "והוא פקיד נגיד בבית ה'", ובתרגום שם: "והוא ממנה סגן כהניא בבית מקדשא דה'". וראה דברי הימים א ט יא וכן דברי הימים ב לא יג. וראה אור שמח כלי המקדש שם, שמביא ראיה מהתרגום לירמיה נב כד שהסגן נקרא בלשון הנביא גם בשם כהן המשנה. וראה תוס' בבלי סוטה מב א ד"ה סגן, שמן התורה אין לסגן שררה כל שהיא. ונראה להביא ראיה לתוס' מירושלמי שקלים ה ב, שם מפורטים כל בעלי התפקידים החשובים בבית המקדש והסגן אינו נזכר. גם מדברי הרמב"ם משמע שאין לסגן כל שררה, וכל תפקידו הוא ללוות את הכהן הגדול ולעזור לו, ראה רמב"ם כלי המקדש פרק ה ועוד. וראה רש"י על במדבר יט ג, שהסגן שורף את הפרה האדומה אולם הרמב"ם פוסק שכל כהן כשר לכך, ראה הלכות פרה אדומה א יב. וראה רמב"ם שם הלכה יז: "ועוד ממנין קתיקולין להיות לסגן כמו הסגן לכ"ג, ואין פוחתין משנים". מהקריית ספר שם משמע ששני המנויים הם מדאורייתא. וראה ויקר"ר כ ב: "אלישבע בת עמינדב... שני בניה ב' סגני כהונה", וצ"ל שהאחד היה סגן והשני סגן לסגן. הרחבת דברים בענין סגן ראה דבר שאול סוטה סה; בירור הלכה על סנהדרין יט א; א"ת ערך כהן גדול.

³ הררי קדם בעניני מועדים סימן קנח ד.

⁴ ראה רד"ק זכריה ג ז: "על פיו יעשו שאר הכהנים".

⁵ ראה תוס' בבלי סוטה מב א ד"ה סגן.

⁶ ראה א"ת ערך בית דין של כהנים. וראה סעיף כג הערה 19. יש הסוברים שבית דין של כהנים היה בית הדין של כל שבט לוי, ראה סעיף יח הערה 21.

⁷ ראה בבלי כתובות יב א, שבית דין של כהנים קבע את שיעור הכתובה של כהנים.

⁸ ראה בבלי מנחות עט ב: "לב בית דין מתנה עליהם", ומפרש רש"י בכת"י: "של כהנים". בית דין של כהנים פיקח על עבודת בית המקדש, ראה בבלי עירובין לב א. בית הדין קובע לאיזה משמרת ולאיזה בית אב שייך כל כהן, ראה רבינו חננאל בבלי תענית יז א; בבלי יומא סו א ורש"י ד"ה אלא שעשו הכהנים קבע. בית הדין עוסק בענינים של כהנים שהתירשלו בעבודתם, ראה צפנת פענח סנהדרין פא ב ד"ה מתני' כהן ששימש בטומאה. וראה בבלי זבחים פח א: "סכין מטרפת היתה במקדש ונמנו עליה כהנים וגנזוה", ונראה שהכוונה לבית דין של כהנים. על פי דברי שער המלך על הרמב"ם איסורי מזבח ו ד, מובן למה היו צריכים להביא את השאלה לפני בית דין. וראה סעיף י הערה 24.

⁹ בניהו הוריות ט א. וראה נפש הרב עמי' שו. אך יש סוברים שהכהן הגדול מורה הוראה בכל ענין גם מחוץ לכתלי בית המקדש. וראה העמק דבר ויקרא כא הרחב דבר פסוק יב: "אבל בכהן גדול דכתיב 'ולהורות את בני ישראל' הרי זכה בשלימות ההוראה והתורה נזר עליו". וראה העמק דבר ויקרא ד ו שלכהן הגדול יש דרך הוראה מיוחדת, וראה מרומי שדה הוריות ד ב.

ראוי למנות כהן גדול בעל כישורים ותכונות מתאימים לעמוד בראש בית הדין הגדול.¹⁰ אין לכהנים ובכללם גם לכהן הגדול שום תפקיד הנוגע להנהגת הממלכה.¹¹ אין מצוה למנות את הכהן הגדול כנשיא שבט לוי.¹² אין מצוה להתייץ עם כהן גדול עובר למינויים כל שהם¹³ וכהן גדול אינו חייב להשתתף בהכתרת מלך.¹⁴ למרות זאת נחשב הכהן הגדול כשני למלך מבחינת הכבוד האישי שהוא זוכה לו.¹⁵ תפקידו הציבורי היחיד של הכהן הגדול הוא שאלה באורים ותומים על פי בקשתם של הפרנסים.¹⁶ אין הוא שואל באורים ותומים ביזמתו.¹⁷ לכהן הגדול כמה סמכויות בלעדיות וכהן הדיוט אינו רשאי לעשות עבודות המוטלות רק על הכהן גדול.¹⁸

¹⁰ ראה דברי הימים ב יט יא: "והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר ה'..." וראה תנחומא שמיני ב: "ועלי הכהן כמה שמחה שמח, שהיה מלך ואב בית דין וכהן גדול..." וראה הקדמת הרמב"ם למשנה תורה, ששמעון הצדיק שהיה כהן גדול עמד בראש. וראה בבלי סנהדרין יד ב, שלדעת ראב"י, "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם" - הכהן הגדול הוא השופט. וראה משנה שקלים ו. וראה משנה סוף מסכת הוריות, שהעומד בראש בית הדין הגדול אינו נזכר כלל בדיני הקדימויות. ונראה, שפשיטא לה למשנה שהעומד בראש הסנהדרין הוא כהן גדול או מלך. וראה קדמוניות היהודים ספר רביעי 218: "ואם יהיו השופטים [בעיר] סבורים שאין בידם לחוות דעה בענין שהובא לפניהם... עליהם לשלוח את דין התורה לעיר הקודש, והכהן הגדול והנביא ומועצת הזקנים יתכנסו ויפסקו את פסק דינם", ואכמ"ל.

¹¹ ראה סעיף י הערה 49. וראה משך חכמה דברים ג כח: "אולם... אחר... אינו מנהיג". וראה ספורנו דברים טז יח: "אחר המצות להחמון צוה עניני מנהיגיו והם המלכים והשופטים והכהנים והנביאים..." וצ"ל שכוונתו לכהנים שמלאו תפקידים שלטוניים בעיקר כדיינים, ראה ירמיה ה לא: "הנבאים נבאו בשקר והכהנים יָרְדוּ עַל יְדֵיהֶם". וראה איכה ד יג: "מחטאת נביאיה עונות כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים". גם לכהנים שלא מלאו תפקיד ציבורי היתה השפעה גדולה על העם. וראה ירמיה ב כו, ירמיה לב לב ונחמיה ט לב, שמלכים, שרים, כהנים ונביאים הם האחראים להתנהגות העם. ראוי לציין, כי בקרב הגויים אשר סביבותיה היה בזמן התורה לכהני דת תפקיד משמעותי בניהול מלחמות ובניהול יחסי חוץ, ראה International Law in Antiquity עמ' 74.

¹² ראה ראב"ע במדבר ג ו: "לפני אהרן הכהן שהוא נגיד השבט". לא מצאנו בענין זה הוראה לדורות. וראה דברי הימים א יב כח, שנשיא השבט הוא יהודע והכהן הגדול בזמנו היה צדוק. הערת הרב נבנצל: "ע' במדבר ג' ל"ב".

¹³ ראה סעיפים קי – קטו.

¹⁴ ראה סעיף קיא הערה 3. גם כאשר המלך כורת ברית עם העם - ראה סעיף ד – כהן גדול אינו חייב להיות נוכח. וראה, להבדיל, EB (2008), Constitution, Theories about constitution, Influence of the church. ראה, לדוגמה, בבלי הוריות יג א, שרק מלך קודם לכהן גדול בהצלה. וראה גם בבלי חולין צב א: "שלושה שריגים" - זה מקדש מלך וכהן גדול". וראה רש"י שיר השירים ז ד: "שני שדיך" - שתי הלוחות, דבר אחר מלך וכהן גדול". ראה העמק דבר דברים לא יא, שבהעדר מלך או מנהיג אחר העומד בראש העם קורא הכהן הגדול את הפרשה בהקהל. פשיטא, שמעמדו האישי של כהן גדול נעלה מזה של נביא, ראה בבלי הוריות יג א.

¹⁶ ראה עמק הנצי"ב על ספרי, במדבר כז כא: "ויש עוד לפרש... שמחוייב אלעזר לציית ליהושע ולכוין עצמו לרה"ק כדי שידע להשיבו..." מסתבר, שכהן שאינו נענה להוראת המלך לשאול באו"ת נחשב גם כמורד במלכות. וראה א"ת ערך אורים ותומים, שיש מחלוקת בשאלה אם רק כהן גדול שואל באורים ותומים, וראה משך חכמה במדבר כז כא. על המקרים שבהם יש לפנות לאורים ותומים ראה סעיף קלד.

¹⁷ ראה דרך חכמה כלי המקדש י יב דרך חכמה עה. וראה שם ביאור הלכה על הלכה יא ד"ה וכיצד שואלין.

¹⁸ ראה רמב"ם כלי המקדש י ה, שאסור לכהן הדיוט ללבוש בגדי כהן גדול.

מי שאינו כהן אינו רשאי לעבוד בבית המקדש. פוסק הרמב"ם: "זר שעבד במקדש עבודתו פסולה וחייב מיתה בידי שמים".¹⁹

בכל הנוגע לענייני בית המקדש לכהן הגדול עצמאות מוחלטת והוא אינו כפוף לאיש ואפילו לא למלך.²⁰

כמה הלכות מבטיחות שלא תהיה אימת המלך או בית הדין הגדול על הכהן הגדול ותובטח עצמאותו.

- המלך אינו הממנה הבלעדי של הכהן הגדול וממילא גם אין לו סמכות להדיחו.²¹ המלך שלמה הדיח את אביתר הכהן הגדול²² משום שהוא מרד במלכות.²³ אף בית הדין הגדול אינו רשאי להדיח כהן גדול. פוסק חבצלת השרון: "אין תלוי ביד בית דין לסלקו אף דנתמנה על ידי הבי"ד".²⁴
- מי שמתמנה להיות כהן גדול אינו מקבל משכורת מהמלך או מההקדש,²⁵ ולאיש אין סמכות להשפיע על הכנסותיו.²⁶

¹⁹ רמב"ם ביאת מקדש ט א.

²⁰ ראה בבלי סוטה מב א, שאין מי שממונה על כהן גדול בעבודתו. פשיטא, שאין כוונת הגמרא לומר שעל הכהן הגדול לעשות את עבודתו כדן ולא לשנות. על כרחך צריך לומר, שכוונתה היא שהכהן הגדול עצמאי בכל מה שנוגע לניהול בית המקדש. וראה במדבר כז יט: "והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתו אתו לעיניהם", ומבאר העמק דבר: "שיהושע היה כעין מלך... ומלך שררותו גם בבית המקדש. הרי בירושלמי מפרשי הא דתמיד קרב בד' שעות היה בימי שלמה ומשום שהיו המפתחות ברשותו, ובמדרש איכה איתא שהיה ינאי המלך מזהיר את הכה"ג שלא יקריב נדבות ביום שהוא הקריב". ראוי להעיר, כי במדרש איכה ליתא, ושמה הכונה לויק"ר ג ה שם מסופר על אגריפס ששלח אלף עולות וביקש מהכהן הגדול שלא יקריב אף אדם חוץ ממנו באותו יום. לולי דבריו הנצי"ב נ"ל שאין למלך שררה בבית המקדש, וניתן לדחות את ראיותיו. א. לדינא, רמב"ם כלי המקדש ד יז, מלך אינו מחזיק במפתחות. בירושלמי שקלים ו ב אמנם נאמר שהמלך זרק את מפתחות המקדש לשמים בעת החורבן אך בבבלי תענית כט א נאמר שהכהנים עשו זאת. וראה תוספתא כפשוטה שקלים עמי 693 הערה 53. ויתכן שאין כאן מחלוקת, מאחר והמלך שומר ברשותו את מפתחות המקדש, רק אם הוא מפקיד בבית המקדש כסף וזהב המיועדים לצרכי ציבור, ראה רמב"ם מלכים ג ד. ב. לגבי הוראת המלך ינאי פשיטא, שאיש אינו רשאי להורות על ביטול עבודה בבית המקדש. במדרש גם לא נאמר שנענו לבקשת המלך, וגם אם תאמר שנענו לבקשתו לא ברור האם זאת רק משום שחששו מפניו. הערת הרב נבנצל: "ינאי הי' בעצמו כה"ג, ורק מפאת היעדרו לפעמים מינו עוד כהן גדול".

באשר לשאלת הנצי"ב מפני מה היה צורך להעמיד את הכהן הגדול לפני יהושע, נ"ל בעקבות פירוש רש"י על המשך הפסוק שם, שהקב"ה צוה את משה רבינו להעמיד את יהושע לפני העם כדי ללמד את יהושע שעליו להיות סבלן כלפי העם. מעתה אפשר לומר שעל משה היה להעמיד את יהושע לפני הכהן הגדול משום שבאופן מיוחד עליו להיות סבלן כלפי הכהן גדול החייב בכבוד המלך פחות משאר כל אדם, ראה הערה 27.

²¹ ראה שאילתות דרב אחאי גאון, העמק שאלה קכו ס"ק ב: "דלהרמב"ם לא מצינו שכהן גדול מתמנה בפה אלא ביום הכפורים הי"נ לא מצינו שמסתלק בפה... מכ"ש שאין פה של מלך יכול להעבירו ממעלתו". על הדחת כהן גדול ראה סעיף קכד.

²² ראה מלכים א ב כו.

²³ הערת הרב נבנצל: "עוד קודם הדיחו דוד חלקית, ע"י רש"י שמואל ב' ט"ו כ"ד".

²⁴ שו"ת חבצלת השרון ב חו"מ ד. וראה כלי חמדה על התורה פרשת דברים ג ג.

²⁵ ראה רמב"ם כלי המקדש ה א, שהכהן הגדול מקבל מתנות מאחיו הכהנים. נראה שהכהן הגדול אינו רשאי להטיל מסים על אחיו הכהנים, אך הכהנים מצידם מצווים להעשיר אותו, וראה את ההערה הבאה.

- פוסק הרמב"ם: "כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה".²⁷ הרד"ק כותב: "ולא היה המלך בא לפני הכהן הגדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים... אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו".²⁸
- מסתבר, שהכהן הגדול אינו חייב לציית להוראות אישיות של המלך.²⁹

המדרש אומר: "על ג' דברים שבזו ישראל בטלו מהם... ועל המקדש...".³⁰ כותב הכלי חמדה: "... אם יש הרבה מהציבור שאינם מסכימים כלל להקריב, ומכל שכן כשהם בדיעותיהם רחוקים מהקרבת קרבנות כמו שהוא בזמנינו בעוה"ר בודאי אי אפשר להקריב קרבן ציבור".³¹ כותב ריה"ל: "ירושלים לא תבנה כי אם כאשר ישתוקקו אליה בני ישראל תכלית תשוקה...".³²

פוסק הרמב"ם: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש... וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות...".³³

²⁶ ראה ש"ס מהדורת טל-מן בבלי עבודה זרה הגהות וחדושים על דף ט א ד"ה יצא נשיא ומשיח וכו', הערת היעב"ץ, שלא מצאנו שמעשירים את הכהן הגדול אלא בתחילת כהונתו, ונדונה שם השאלה ממה הוא מתפרנס בהמשך הכהונה. היעב"ץ חוכך לומר שכהן גדול נוטל חלק בראש בכל מתנות כהונה, ועוד שאחיו הכהנים מצווים להעשירו כל הזמן, ועוד שהקטורת מעשירה. לפי דרכנו למדנו, שאדם מישראל אינו מצווה לתת מתנות כהונה לכהן גדול יותר מלשאר הכהנים, וראה סעיף רמח שמצוה לתמוך בחכמים. יש לעיין אם המלך רשאי למסות את ההכנסות שיש לכהן גדול, וראה סעיף רנ הערה 18.

²⁷ רמב"ם מלכים ב ה.

²⁸ רד"ק שמואל א ב לה. משמע מדבריו, שאם המלך רוצה להמלך בשכינה, עליו ללכת לכהן הגדול, והכהן הגדול אינו רשאי למחול על כבודו ולבא למלך.

וראה – S. N. Kramer: "Kingship in Sumer and Akkad: The Ideal King", Le Palais et la Royauté, pp. 163 – 174, 176, שהמלכים בשומר ובאכד התפארו שהם בעצמם יודעים לפרש סימנים שניתנים להם משמים, ובכלל זה לפני יציאה למלחמה. מכללא אתה למד שהם לא נזקקו לכהני דת בענין זה.

²⁹ ראה רמב"ם כלי המקדש ה ז: "וכבודו שיהיה יושב במקדש כל היום, ולא יצא אלא לביתו בלבד בלילה או שעה או שתיים ביום, ויהיה ביתו בירושלים ואינו זז משם". נמצא, שגם באופן מעשי אין למלך הרבה אפשרויות לתת לו הוראות רבות. הערת הרב נבנצל: "מגן דפסור ממצות 'שום תשים עליך מלך?' ונראה לומר שמלך מצווה ב'וקדשתו' - ראה רמב"ם כלי המקדש ד א; ספר החינוך רסט - וחכמים הבינו או קבלו שמצות וקדשתו דוחה את מצות אימת מלך. לפי סברה זו יש מקום לעיין האם הכהן הגדול פטור מכל דינא דמלכותא, ואכמ"ל. וראה צפנת פענח במדבר כז כא, שדן בשאלה אם גם הכהן הגדול נטמא כאשר המלך מת. על הוראות אישיות של המלך ראה סעיף שכג.

³⁰ אבדר"ן נוסחא ב פרק מז.

³¹ כלי חמדה פרשת שמיני ג ד"ה ובאמת. לשיטתו גם מובן מפני מה היה צורך שהעם יסכים למנוי בצלאל.

³² כוזרי ה כז. וראה לנבוכי הדור י: "... על כן העמיקה תורה בתנאי הקרבנות 'לרצונכם תזבחהו' ". כך היה במדבר, ראה כוזרי ג כג: "ומעשה המשכן נעשה בתכלית החריצות והרצון על ידי כל הקהל...". כך היה בבית המקדש הראשון, ראה דברי הימים א פרקים כח – כט. הערת הרב נבנצל: "בבית ראשון מרדו עשרה שבטים בבית המקדש ואף על פי כן הקריבו שם".

³³ רמב"ם מלכים יא א.